

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра економіки, права та управління бізнесом

Допущено до захисту
Завідувач кафедри

«___» _____ 2024 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня магістр
зі спеціальності 076 «Підприємництво та торгівля»
за освітньою програмою професійного спрямування
«Економіка, планування та управління бізнесом»
на тему: **«ЦИФРОВІЗАЦІЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ГРОМАД
ШЛЯХОМ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНСТРУМЕНТІВ ЕЛЕКТРОННОЇ
ДЕМОКРАТІЇ»**

Виконавець:

студент ФЕУП

Караван Владіслав Сергійович

Науковий керівник:

к.е.н., доцент

Карпов Володимир Анатолійович

Одеса – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ТА ЕЛЕКТРОННОЇ ДЕМОКРАТІЇ.....	7
1.1.Поняття та сутність цифровізації економічного розвитку громад шляхом впровадження інструментів електронної демократії.	7
1.2.Роль електронної демократії в сучасному суспільстві	11
1.3.Огляд сучасних інструментів електронної демократії та їх можливості.....	17
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ПОТОЧНОГО СТАНУ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ГРОМАД ТА МОЖЛИВИХ РИЗИКІВ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ.....	31
2.1. Стан економічного розвитку громад в Україні.....	31
2.2. Аналіз рівня цифровізації громад.....	35
2.2. Вплив цифровізації на економічні показники громад.....	41
2.4. Аналіз можливих ризиків та планування щодо їх запобігання.....	46
РОЗДІЛ 3. ВПРОВАДЖЕННЯ ІНСТРУМЕНТІВ ЕЛЕКТРОННОЇ ДЕМОКРАТІЇ ДЛЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ГРОМАД.....	55
3.1. Інструменти електронної демократії: концепції та приклади.....	55
3.2. Стратегії та механізми впровадження електронної демократії в громадах.....	60
3.3. Оцінка ефективності впровадження електронної демократії на прикладі конкретних громад.	64
ВИСНОВКИ	70
Список використаних джерел	75

ВСТУП

Актуальність теми кваліфікаційної роботи. У сучасному світі цифровізація стала ключовим чинником економічного розвитку та соціальних трансформацій. Процеси глобалізації, що супроводжуються стрімким розвитком інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), суттєво змінюють підходи до управління національними та місцевими економіками. Одним із важливих напрямків цих змін є розвиток цифрових інструментів для підвищення ефективності управління громадами, що стає можливим завдяки впровадженню електронної демократії.

Актуальність дослідження також обумовлена необхідністю забезпечення стійкого економічного розвитку місцевих громад в умовах цифрової трансформації. Цифровізація є не лише інструментом підвищення економічної ефективності, але й важливим засобом залучення громадян до прийняття рішень на місцевому рівні. Впровадження інструментів електронної демократії дозволяє активізувати участь мешканців громад у процесах планування та управління, що сприяє підвищенню прозорості, підзвітності та ефективності використання ресурсів.

Цифровізація суспільства кардинально змінює підходи до управління та розвитку місцевих громад. У сучасних умовах ефективність управління на місцевому рівні значною мірою залежить від використання цифрових технологій, які дозволяють більш прозоро, оперативно та залучено вирішувати питання економічного розвитку.

Впровадження інструментів електронної демократії відкриває нові можливості для активного залучення громадян у процеси прийняття рішень, що позитивно впливає на соціально-економічний розвиток громад. Тема є актуальною, оскільки цифровізація виступає важливим чинником стійкого розвитку громад, а електронна демократія забезпечує новий рівень участі громадян у цих процесах.

Дослідження питань щодо розвитку е-урядування, цифровізації та цифрової трансформації присвячено цілий ряд наукових праць вітчизняних науковців та фахівців публічного управління та цифрового розвитку: Олійник Д.І., Ніжний Д.А. [24], Кривошеїн В.В. [31], Чукут С.А. [37], Августин Р., Демків І. [19], Токар М. [25], Євшукова О. [26], Орловська Ю.Б [7], Гаврик Р.І. [40] та інші.

Однак, зазначити, що сфера запровадження цифрових технологій є надзвичайно динамічною і потребує ретельного подальшого дослідження та аналізу.

Мета кваліфікаційної роботи. Метою даної кваліфікаційної роботи є аналіз впливу цифровізації на економічний розвиток місцевих громад через впровадження інструментів електронної демократії.

Для досягнення мети було поставлено наступні завдання:

- надати характеристику інструментів електронної демократії;
- визначити умови впровадження інструментів у територіальні громади;
- обґрунтувати важливість впровадження електронної демократії;
- проаналізувати готовність мешканців до нового етапу цифровізації;
- оцінити переваги сервісів;
- розрахувати показники економічної ефективності впровадження інструментів електронної демократії;
- проаналізувати можливі ризики та заходи щодо їх мінімізації;
- розглянути приклади та концепції інструментів електронної демократії;
- надати рекомендації щодо механізму впровадження електронної демократії в територіальних громадах;
- оцінити ефективність впровадження електронної демократії на прикладі конкретних громад.

Об'єкт дослідження – процес обґрунтування шляхів підвищення економічного розвитку громад шляхом впровадження інструментів електронної демократії.

Предмет дослідження – сукупність теоретичних, методичних та прикладних аспектів підвищення економічного розвитку громад шляхом впровадження інструментів електронної демократії

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та проведення дослідження в роботі використані такі методи дослідження:

- індукції та дедукції, теоретичного узагальнення використовувався під час дослідження теоретичних аспектів щодо процесу впровадження інструментів електронної демократії; метод класифікації методологічних підходів використовувався для дослідження рівня цифрового розвитку громад;
- метод наукового узагальнення використовувався при визначенні умов та факторів, що впливають на цифрову конкурентоспроможність територіальних громад;
- аналіз і вивчення літератури, а також метод аналогій використовувався при дослідженні теоретичних основ цифрового розвитку та електронної демократії;
- метод статистичних порівнянь – для аналізу сучасного стану та виявлення основних тенденцій підвищення економічного розвитку громад шляхом цифровізації;
- метод порівняння використовувався під час порівняння цифрового розвитку в різних регіонах України;
- економіко-математичні, статистичні методи та метод порівняльного аналізу використовувався при проведенні емпіричного аналізу та виконання оцінки рівня цифрової конкурентоспроможності;
- графічні і табличні методи використовувалися при побудові графіків та таблиць, а також при дослідженні рівня економічного розвитку громад, та для узагальнення результатів проведеного дослідження.

Інформаційна база дослідження. Закони України та нормативно-законодавчі акти, які регулюють діяльність у сфері цифровізації, наукові публікації та монографічні видання українських і зарубіжних учених,

матеріали наукових конференцій і досліджень, статистичні дані Державної служби статистики України, наукові статті, монографічні дослідження.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістр складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (52 найменування). Загальний обсяг роботи становить 86 сторінок. Основний зміст викладено на 79 сторінках. Робота містить 3 таблиці, 7 рисунків.

Публікації та апробація результатів дослідження.

Результати дослідження апробовані на X Міжнародній науково-практичній конференції «Економіко-правові аспекти господарювання: сучасний стан, ефективність та перспективи» (04-05 жовтня 2024 року), та викладені у статті Карпова В.А., Каравана В.С. Підвищення рівня економічного розвитку громад шляхом впровадження інструментів електронної демократії. *Економіко-правові аспекти господарювання: сучасний стан, ефективність та перспективи*: матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 04-05 жовтня 2024 р.). Одеса, 2024. С. 591-592.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ТА ЕЛЕКТРОННОЇ ДЕМОКРАТІЇ

1.1. Поняття та сутність цифровізації економічного розвитку громад шляхом впровадження інструментів електронної демократії

Цифровізація є однією з визначальних тенденцій розвитку людської цивілізації, що формує більш інклюзивні суспільства та кращі структури управління. Розширення доступу до охорони здоров'я, освіти та банківських послуг; підвищення якості та різноманітності державних послуг; розширення способів співпраці між людьми та надання більшого розмаїття товарів за нижчими цінами [1, с.7].

Основна мета діджиталізації - оцифрувати існуючі сектори економіки та створити нові. Це також означає перетворення кожної сфери життя на нові, більш ефективні та сучасні сектори. Пріоритети можливі лише тоді, коли йде тісна співпраця різних сфер життя та інтеграції ідей, дій, ініціатив та програм, пов'язаних з цифровізацією, в національні, регіональні та галузеві стратегії та програми розвитку [1, с.8].

Термін «цифрова економіка» вперше використав і визначив американський вчений Ніколас Негропonte у своїй книжці «Будь цифровим» [2, с.71].

У сучасних дослідженнях під цифровою трансформацією розуміють проникнення цифрових технологій в усі сфери життя - від людських стосунків до промислового виробництва, від побутових товарів до дитячих іграшок та одягу і навіть до систем органів місцевого самоврядування. Тобто, можна вважати що цифровізація зачепила абсолютно усі сфери життя.

На сьогодні, процес цифровізації, вважається не як сучасною галуззю науки, а як саме потреба, без якої неможливо створювати як і нові технології, так і нові системи управління різних сфер життєдіяльності.

Таким чином, процеси цифровізації керують багатьма процесами в усіх сферах людської діяльності. Підприємства, як елемент еколого-економічної системи, перебувають під впливом різноманітних факторів, які змінюють вектор їхньої основної мети: досягнення максимального прибутку при оптимальних витратах.

Дотримання балансу в реалізації стратегій розвитку потребує управлінського впливу через прийняття виважених та науково обґрунтованих господарських рішень. Такі рішення можуть бути прийняті лише на основі реальної та актуальної інформації про реальний стан об'єкта впливу. Створення ефективних моделей сучасних бізнес-процесів неможливе без використання інформаційних технологій [3, с.155].

Реалізація основних напрямів національного розвитку відповідно до вимог міжнародних договорів і конвенцій та поставлених цілей національного розвитку стає можливою завдяки активному використанню цифровізації в усіх сферах економічної діяльності суб'єктів господарювання та в системі державного управління. Тому роль цифровізації в управлінні підприємствами та державою є безсумнівно важливою. Інформаційними технологіями зараз наповнені всі сфери людської діяльності, де створення інформаційної інфраструктури є способом досягнення національних цілей та впровадження ефективних бізнес-процесів.

Підприємства, як елемент еколого-економічної системи, знаходяться під впливом різних факторів, які змінюють вектор їх основних цілей: максимізація прибутку при оптимальних витратах. Дотримання балансу в реалізації стратегій розвитку потребує управлінського впливу через прийняття виважених та науково обґрунтованих господарських рішень [3, с.155].

Такі рішення можуть бути прийняті лише на основі реальної та актуальної інформації про реальний стан об'єкта впливу. Створення ефективних моделей сучасних бізнес-процесів неможливе без використання інформаційних технологій. Реалізація основних напрямів національного розвитку відповідно до вимог міжнародних договорів і конвенцій та

поставлених цілей національного розвитку стає можливою завдяки активному використанню цифровізації в усіх сферах економічної діяльності суб'єктів господарювання та в системі державного управління. Тому роль цифровізації в управлінні підприємствами та державою є безсумнівно важливою. Створення інформаційної інфраструктури - це шлях до досягнення національних цілей та впровадження ефективних бізнес-процесів [3].

Цифрові трансформації — це не просто впровадження технологій, а комплексна зміна підходів до роботи, споживання та створення цінності. На перший план виходять тренди, що визначають майбутнє: автоматизація, хмарні рішення, big data та аналітика. Саме ці технології стають основою для конкурентної переваги та ефективного управління в умовах постійних змін, більш детально з цими технологіями можна ознайомитись на рис.1.

Рис.1.1 Світові цифрові тренди

Джерело: складено за даними [4]

Отже, цифровий процес вимагає цифрової трансформації всіх сфер життя зі значними економічними та соціальними перевагами. Все це відкриває нові потужні можливості для держав, суспільств і громадян.

Україна має всі умови для здійснення «цифрового стрибка» та переходу на вищий рівень технологічного розвитку. Цифрова економіка - це не примха

чи швидкоплинне захоплення, а необхідність і фундамент нашого майбутнього [4].

У зв'язку зі стрімким впровадженням процесів цифровізації у різні галузі, не можна не сказати про процеси діджиталізації у сфері керування громадами та органами місцевого самоуправління. У багатьох європейських країнах триває процес оцифрування роботи державних установ та запровадження нової форми державного управління, яка називається електронним урядуванням.

Поняття «електронний уряд» та «електронне урядування» постійно обговорюються серед науковців. Різноманітність у визначеннях цих понять пов'язана з тим, що сучасні науковці акцентують увагу на різних питаннях та принципах, пов'язаних із впровадженням та функціонуванням цієї системи. Зарубіжний досвід визначення поняття «електронний уряд» не завжди означав одне й те саме.

Спочатку під ним розуміли майбутній уряд «електронних громадян», що регулює функціонування та безпеку цифрових інформаційних мереж загалом та електронної комерції зокрема.

Сьогодні термін «електронний уряд» є набагато ширшим поняттям, ніж «електронне урядування», тобто використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій в державному управлінні [5].

Електронне урядування передбачає три ключові елементи взаємодії: уряд і суспільство, уряд і представники бізнесу та урядові організації. При цьому громадяни отримують швидший доступ до публічної інформації, якісніші та ефективніші адміністративні послуги, а також можливість впливати на прийняття та реалізацію важливих державних рішень. Бізнес отримує привілейований та швидший доступ до органів державної влади, що дозволяє бізнесу та владі ефективніше співпрацювати [6].

Органи державної влади можуть регулювати свою поведінку, швидше вирішувати певні завдання та покращувати умови надання державних послуг. Вони також можуть бути більш відкритими, прозорими та гнучкими у

реагуванні на запити громадян та бізнесу. Таким чином, перехід до електронного урядування передбачає реформування всіх видів діяльності держави, зміну її структури, завдань та функцій.

Успіх цього переходу залежить від правильної стратегії і тактики, координації та ефективної взаємодії між усіма учасниками процесу - законодавчою, виконавчою та судовою гілками влади, бізнесом і громадянами. Електронне урядування забезпечує прозоре функціонування державних інституцій, усуває індивідуальну залежність від примх чиновників та викорінює корупцію.

1.2. Роль електронної демократії в сучасному суспільстві

Термін «демократія» (походить від грецьких слів *demos* (народ), *kratos* (влада), є одним із найуживаніших у семантичному плані в політичному та науковому дискурсі, у висловлюваннях авторитетних речників і в повсякденному мовленні пересічних громадян.

Нюанси та відтінки досить різні, цим словом позначають і певний політичний принцип, і особливий тип правління, і систему державного устрою, і своєрідний ідеологічний комплекс, світогляд, спосіб життя [7, с.3].

Масштаби та наслідки нинішнього етапу цифровізації суспільства, безсумнівно, є трансформаційними і створюють нові уявлення про світ. Водночас можливості електронної комунікації та модернізація передачі інформації змінюють майже всі суспільні процеси, зокрема моделі здійснення влади. Не буде перебільшенням сказати, що сучасний світ перебуває в розпалі інтернет-революції, яка визначає нову систему відносин між громадянами та державою.

Стрімкий розвиток електронних технологій, поширення Інтернету та всесвітньої комунікації створили новий соціальний порядок - інформаційне суспільство - і визначили нові стратегії взаємодії між урядами та громадянами. Зменшення часових і просторових бар'єрів завдяки доступності сучасних

засобів інформації та комунікації супроводжується невідомими раніше вимогами сучасності щодо технічного забезпечення державного управління.

Крім того, традиційні бюрократичні централізовані моделі управління сучасного світу продемонстрували свою нездатність реагувати на постійні зміни в реальності з належною швидкістю і в найкращий спосіб [7, с.3].

У багатьох європейських країнах триває процес оцифрування роботи державних установ та запровадження нової форми державного управління, яка називається електронним урядуванням.

Поняття «електронний уряд» та «електронне урядування» постійно обговорюються серед науковців. Різноманітність у визначеннях цих понять пов'язана з тим, що сучасні науковці акцентують увагу на різних питаннях та принципах, пов'язаних із впровадженням та функціонуванням цієї системи.

Зарубіжний досвід визначення поняття «електронний уряд» не завжди означав одне й те саме. Спочатку під ним розуміли майбутній уряд «електронних громадян», що регулює функціонування та безпеку цифрових інформаційних мереж загалом та електронної комерції зокрема.

Сьогодні термін «електронний уряд» є набагато ширшим поняттям, ніж «електронне урядування», тобто використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій в державному управлінні [7, с.3].

Електронна демократія - це не часткове технологічне рішення, а цілісна сучасна система управління державою та необхідна складова масштабного реформування суспільства. Нові філософії та технології формування та реалізації регуляторної політики, розробки та впровадження нормативно-правових актів, перерозподілу повноважень між державою та секторами, дотримання ціннісної парадигми суспільства - все це, поряд з іншими складовими суспільного життя, є основою інженерії державного управління та базою для створення і функціонування інформаційного суспільства.

Концепція «віртуальних спільнот» Г. Райнхольда є важливою складовою теоретико-методологічного підґрунтя досліджень е-демократії. Ця концепція ґрунтується на тому, що мережі можуть бути інструментом зміцнення

демократичних цінностей. Сам дослідник характеризує Інтернет як «великий вирівнюючий інструмент», який може «вирівняти баланс сил між громадянами і політиками».

Ідеальною формою е-демократії вважається самоврядування громадян через електронні опитування громадської думки без залучення професійних політичних комунікаторів, представників чи посередників. Водночас, Інтернет сприяє розвитку публічної сфери та робить політичну інформацію доступною для всіх громадян.

Більше того, мережевий підхід суттєво трансформує державні структури, перетворюючи традиційну ієрархічну структуру держави на мережу автономних інституцій. На основі аналізу вищезазначених концепцій пропонується структура даних, яка наведена в таблиці 1.1 [7, с.6].

Таблиця 1.1

Базові поняття щодо електронної демократії

Автори концепцій	Зміст концепції електронної демократії (ЕД)
1	2
Масуда Йонедзі [7, с.6]	Ключовим соціальним фактором розвитку освіти є інтелектуалізація суспільства та інтенсифікація виробництва і споживання знань.
Етціоні Амітай [7, с.6]	Він зосереджувався на трансформації управління з точки зору відмови від принципу ієрархії, з акцентом на горизонтальних «мережевих» зв'язках як каналі управління та ІКТ як інструменті управління; перед ЄД було введено поняття «теледемократії» як форми організації народовладдя через телебачення.
Хабермас Юрген [7, с.6]	Одним із фундаментальних принципів державного управління є публічний дискурс - постійний діалог між різними суб'єктами управління, від урядів до громадян, - Він повинен призводити до конкретних процесів прийняття рішень.

Продовження табл. 1.1

Автори концепцій	Зміст концепції електронної демократії (ЕД)
1	2
Кліфт Стівен [7, с.6]	Процеси врядування відбуваються через комунікацію між основними групами учасників - урядом, обраними посадовими особами, засобами масової інформації, політичними організаціями, організаціями громадянського суспільства та громадянами. ІКТ дають змогу кожній групі інформувати інших про те, що відбувається, висловлювати свої погляди, вносити пропозиції та впливати.
Рейнгольд Говард [7, с.6]	Інтернет є важливим інструментом демократії, який дозволяє неурядовим та урядовим суб'єктам мати рівні можливості та вплив. Технологічні можливості дають змогу невіддільним суб'єктам швидко організовуватися для захисту своїх інтересів, наближаючи ЕД до прямої демократії.

Джерело: складено автором за даними [7].

Електронний уряд включає в себе три основні елементи. Електронний уряд передбачає три основні елементи взаємодії. Електронний уряд включає в себе три ключові елементи взаємодії: уряд і суспільство, уряд і представники бізнесу, а також державні службовці.

Водночас громадяни отримують швидший доступ до публічної інформації, кращі та ефективніші адміністративні послуги, а також можливість впливати на прийняття та реалізацію важливих державних рішень. Вони також мають можливість впливати на прийняття та реалізацію важливих державних рішень. Організації отримують вигоду від швидкого доступу до органів державної влади.

Більш швидкий доступ до органів державної влади дозволяє бізнесу та державним органам співпрацювати більш ефективно, що дає можливість бізнесу та державним органам регулювати свою поведінку, швидше вирішувати конкретні завдання та покращувати умови надання державних послуг.

Крім того, органи державної влади повинні мають бути відкритими та прозорими до запитів громадян та підприємств. Вони також мають бути відкритими, прозорими, швидкими та гнучкими до запитів громадян та бізнесу. Тому Перехід до електронного урядування забезпечить означає реформування всіх форм державної діяльності. Це означає зміну структур, місій та функцій.

Успіх цього переходу залежить від відповідних стратегій і тактик, координації та ефективної взаємодії, а також успішного переходу до електронного урядування.

Сьогодні в політології, соціології, філософії та кібернетиці активно розробляються теми, пов'язані з використанням інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у політичному житті, а саме впровадження електронної демократії у політичні аспекти держави.

Часто відзначають, що в цифрову епоху гуманітарні науки стають дедалі більш гібридизованими. Водночас, знання з інших наук привласнюються і використовуються через легалізацію методів (пізнавальних інструментів і прийомів) інших наук і створення нових галузей права, де перетинаються право і суміжні науки. Подобається нам це чи ні, але електронні засоби комунікації в конституційних правовідносинах вже стали реальністю і розвиваються.

Науковці вже відзначили появу нової комплексної галузі права під загальною назвою «телекомунікаційне право»; сучасні розробки у сфері ІКТ також вплинули на політологію та сучасних філософів і соціологів, які почали конструювати майбутні моделі розвитку інформаційного суспільства. Таким чином, фокус дебатів 21-го століття змістився з фундаментального та онтологічного вивчення демократії та типологій демократії на розробку алгоритмічних послідовностей, які роблять демократію можливою в першу чергу. Природа, зміст, переваги та недоліки демократії більше не є предметом наукових дебатів чи непорозумінь.

На думку М. Гілберта, оскільки суть демократичного процесу базується виключно на координації оцифрованих інформаційних потоків, ідея «електронної демократії» не є дивною. Готовність індустрії програмного забезпечення та суспільства інвестувати в цю сферу стає вирішальним елементом інтернетифікації демократичних процесів [8].

Отже, підводячи підсумок, можна сказати, що у більшості розвинених країн світу ІКТ визнані основним засобом оновлення діяльності уряду з метою підвищення ефективності та забезпечення доступу до інформації про державні послуги, тобто діяльність на національному та муніципальному рівнях.

«Адміністративні механізми електронної демократії та електронного урядування були включені в реформу адміністративних моделей і мали значний вплив на міжнародні форми комунікації. Державними послугами, призначеними для громадян однієї країни, тепер можуть користуватися громадяни інших країн. Така модель міжнародних відносин стала більш прозорою і привабливою в політичних, економічних, культурних і соціальних відносинах з країнами з добре розвиненими національними інформаційними сегментами.

Електронна демократія може по новому об'єднати урядовців і громадян у формулюванні та затвердженні політики. Вона має потенціал для цього. З одного боку, вона допомагає політикам краще зрозуміти громадську думку та потреби громадян, а з іншого боку, дає можливість громадянам краще зрозуміти виклики та проблеми, з якими стикаються політики [9].

Електронна демократія створює нові канали для інформації, комунікації, дебатів та участі, підвищує прозорість та підзвітність, а також існуючі демократичні інститути та процеси, і має потенціал для усунення прогалин у розбудові громадянського суспільства, включаючи розбудову громадянського суспільства серед меншин та за участі меншин. Електронна демократія має потенціал для посилення соціальної інтеграції та так званої соціальної згуртованості, надаючи можливість обмежити ступінь виключення з

політичного процесу, сприяючи таким чином зміцненню соціальної рівноваги [10].

Також, можна додати, що процес впровадження та адаптації новітніх інформаційних технологій та сервісів, необхідних для реалізації е-демократії (е-урядування) в національному контексті є дуже складним і потребує великих зусиль, слід пам'ятати, що результати цього процесу мають змінити не лише відносини «суспільство-влада-бізнес», а й спосіб взаємодії суб'єктів влади між собою, що має змінити та стимулювати інноваційний розвиток окремих соціально-економічних територіальних одиниць та країни в цілому [10].

1.3. Огляд сучасних інструментів електронної демократії та їх можливості

Зміна парадигми державного управління від побудови індустріального суспільства до розвитку інформаційного суспільства призвела до прийняття державами та адміністративними органами концепції електронного урядування, де в основу лягла Європейська хартія місцевого самоврядування. Електронний уряд - це спосіб організації діяльності органів державної влади через локальні та глобальні системи сегментів інформаційних мереж, що забезпечує функціонування органів державної влади в режимі реального часу та робить повсякденну комунікацію максимально простою та доступною для громадян, юридичних осіб та організацій громадянського суспільства. Це робить повсякденну комунікацію максимально простою та доступною для громадян, юридичних осіб та неурядових організацій [11].

Організованість і роз'яснення, сприйнятливість до нових концепцій і створення умов для побудови електронного уряду є запорукою ефективних і дієвих заходів з впровадження комп'ютерних технологій у повсякденну адміністративну практику та способом прискорення входження України до кола високотехнологічних передових країн.

Таким чином, громадянське суспільство в Україні все ще перебуває на стадії становлення, але стрімко розвивається через виклики, що стоять перед країною. Взаємодія між державою та громадянським суспільством має велике значення для обох сторін і відкриває багато можливостей. Сьогодні, в нову технологічну епоху, відкриваються нові горизонти для взаємодії між державою та громадянським суспільством. Це є позитивним фактором і співпраця може досягти кращих результатів. Сьогодні інструменти електронної демократії в Україні розвиваються і відкривають хороші перспективи для мирного майбутнього [12].

Організації громадянського суспільства в європейських країнах користуються високим рівнем довіри між громадянами та державою. Довіра з боку держави є найвищою, коли держава делегує повноваження організаціям громадянського суспільства. В Україні така практика рідко практикується, але така співпраця необхідна. Сьогодні держава звикає до постійної співпраці з громадянським суспільством і все більше залучає громадянське суспільство до процесів прийняття управлінських рішень [13].

Платформа «Дія», наприклад, пропонує необмежені можливості для швидкої комунікації між владою та громадянським суспільством. Дія стала платформою, де люди можуть дізнатися про всі доступні державні послуги та отримати більшість з них. Додаток Дія наразі доступний величезній кількості українців, що дозволяє їм замовляти довідки, сплачувати штрафи та навіть спілкуватися з державою. У 2019 року, коли було створено Дія, ніхто не міг уявити, що в Україні буде створено таку платформу. ніхто не міг навіть уявити, що майже всі документи будуть у смартфоні і ними можна буде користуватися нарівні з паперовими. Додаток «Дія» відкрив нові можливості для взаємодії держави з суспільством. Наприклад, почали з'являтися соціологічні опитування, які дозволяють державі дізнатися думку громадян з різних питань. Наразі це не є юридично обов'язковим і має лише рекомендаційний характер, але це великий крок вперед. Адже тепер, коли думка громадян

відома на пряму, державі все одно потрібно на неї реагувати і розуміти настрої суспільств [14].

Програми Ініціативи «Партнерство “Відкритий Уряд”» також є важливим елементом розвитку співпраці між громадянським суспільством та державою. Ініціатива «Партнерство “Відкритий Уряд”» - це міжнародна ініціатива, яка має на меті об'єднати зусилля урядів та громадянського суспільства задля досягнення позитивних змін у житті громадян. Україна також активно впроваджує програму ініціативи «Електронний регіон», започатковану у 2018 році за підтримки Швейцарської Конфедерації, Фонду Східна Європа, Фонду Innovabridge та Міністерства цифрової трансформації проекти цифрової трансформації для регіонів.

Сервіс шкільного громадського бюджету є відносно новим та інноваційним інструментом для розвитку шкіл територіальної громади. Він був представлений на платформі E-DEM у 2020 році, тоді ж відбулося перше голосування за проект, а станом на 1 листопада 2023 року в цьому модулі було зареєстровано 13 громад у 12 областях та підключено понад 160 українських шкіл [15]. За чотири роки з моменту запуску сервісу «Громадський бюджет школи» загалом було виділено 33,7 млн грн на близько 100 шкільних проектів. Проекти, подані на «Громадський бюджет школи», різноманітні та пов'язані з розвитком шкіл, включаючи будівельні проекти, такі як їдальні, ігрові майданчики та сучасні шкільні класи. Вартість проектів, запропонованих на цій платформі, коливається від 10 000 до 300 000 гривень [16]. Сервіс «Громадський бюджет» активно сприяє залученню навчальних закладів до і ці дані свідчать про значний рівень активності громад та успішну реалізацію проектів, що сприяють розвитку освітніх установ і локальних спільнот і таким чином сервіс «Шкільний громадський бюджет» є важливим інструментом для залучення громадськості до покращення навчальних закладів та місцевих спільнот. Він сприяє активній участі громадян у вирішенні локальних потреб, підтримує ініціативи, що підвищують якість освіти та створюють комфортні умови для розвитку молоді.

Рис. 1.3 Статистика використання сервісу «Громадський бюджет» в Україні на платформі E-DEM станом на 01.11.2023 року

Джерело: складено автором за даними [16].

В рамках ініціативи уряди країн-учасниць спільно з громадянським суспільством розроблять та впровадять дворічний національний план дій. Заходи, передбачені планами дій, мають відповідати принципам Ініціативи «Партнерство “Відкритий Уряд”». Це означає забезпечення доступу до публічної інформації, посилення участі громадян у процесах прийняття рішень, забезпечення підзвітності органів державної влади, розвиток технологій та інновацій для забезпечення прозорості та підзвітності.

Україна є членом Ініціативи з 2011 року. Зусилля Уряду неодноразово визнавалися Керівним комітетом Ініціативи як взірцеві для інших країн (зокрема, заходи із запровадження системи електронних закупівель ProZorro та моніторингового порталу DoZorro, розкриття інформації про бенефіціарних власників, партнерство між Урядом та громадськістю в процесі впровадження Ініціативи), а також як приклади для наслідування в інших країнах (наприклад, створення в Україні (наприклад, налагодження партнерства між урядом та громадськістю в процесі реалізації Ініціативи) [17].

Концепція розвитку електронного урядування в Україні передбачає, серед іншого, досягнення наступних цілей, пов'язаних з електронною демократією:

– залучення громадян до участі. Замість того, щоб надавати однакові адміністративні послуги всім громадянам, державні органи можуть використовувати нові інформаційні технології для надання персоналізованих послуг фізичним та юридичним особам;

– на сайті громадянам надається можливість навчатися протягом усього життя. Ідея безперервної освіти, яка не припиняється після закінчення навчання, може бути реалізована не тільки через навчання населення новим технічним та інституційним рішенням у процесі взаємодії держави і громадян, а й через поширення електронного навчання для фахівців усіх галузей національної економіки. Створення форм управління за активної участі громадян на сайті;

– широка інформатизація взаємовідносин між органами державної влади та суспільством може в кінцевому підсумку гарантувати реалізацію «прямої демократії» без будь-яких проміжних ланок, де інформація втрачається або спотворюється. На місцевому рівні муніципальні органи влади вже підтримують дебати та дискусійні онлайн-форуми для прийняття рішень, а також широко використовують сервіси електронних петицій, про що йтиметься нижче.

Однак використання механізмів та інструментів е-урядування, а також елементів е-демократії неможливе без повного та чіткого інформування громадськості про процеси, що відбуваються в державному управлінні, та рішення, які приймаються. Тому можливість доступу громадян та їхніх організацій до такої інформації є надзвичайно важливою.

Аналіз кращого міжнародного досвіду щодо доступу до публічної інформації свідчить про наявність єдиного усталеного підходу до принципів такого процесу, центральним елементом якого є система електронної взаємодії та надання публічної інформації, а також наявність модельного закону. В Україні модельного закону немає, але є спеціальний Закон України «Про доступ до публічної інформації» [18, с.224].

Згідно з планом, впровадження інформаційних технологій у державних органах забезпечить достовірність та оперативність інформації, прозорість прийняття рішень, високий рівень контролю за їхньою роботою, зміцнення довіри громадян до діяльності державних органів, взаємодія громадян і державних органів, а також оперативне реагування на персональні інформаційні потреби громадян України.

Ці ознаки в цілому окреслюють національне бачення розвитку е-демократії, але не дають чіткої концепції. Водночас, для вивчення цього явища можна спиратися на нормативно-правову базу, що регулює досягнення цілей е-демократії. Ухвалення нового закону про доступ до інформації розглядається як засіб приведення українського законодавства у відповідність до європейських стандартів та виконання міжнародних зобов'язань України, особливо тих, що випливають із членства країни в Раді Європи. Підготовка до запровадження електронних петицій в Україні, як і в інших державах-членах Ради Європи, почалася в 2009 році, коли Україна отримала рекомендації від Голови Комітету міністрів щодо розвитку електронної демократії.

У документі, серед іншого, йшлося про необхідність запровадження системи електронних петицій як ефективного механізму взаємодії між владою та суспільством. Про е-петиції в Україні заговорили активісти громадянського руху «За відповідальну владу» у червні 2013 року, коли почали розробляти законопроект «Про вотум недовіри посадовим особам», який передбачає використання електронних петицій. Однак фактично українці почали використовувати е-петиції лише в грудні 2013 року, коли розпочався збір підписів під петицією про введення санкцій проти Віктора Януковича за відмову підписати Угоду про асоціацію з ЄС.

Історія законодавства про е-петиції в Україні почалася в липні 2014 року, коли у Верховній Раді був зареєстрований законопроект «Про право громадян на ініціювання розгляду нормативно-правових актів органами державної влади та органами місцевого самоврядування», який визначав сутність е-петицій.

Основні зміни представлені на рисунку 5, де передбачено, що особливою формою колективного звернення громадян до Президента, Верховної Ради, Кабінету Міністрів та органів місцевого самоврядування є ініціатива, та визначено порядок їх подання подання та розгляд електронних заяв.

Таблиця 1.2

Електронні петиції в Україні

Кому адресують е-петиції	Президент України	Голова Уряду	Верховна Рада України	Місцеві ради, міські, селищні, сільські голови
Хто може підписати	Будь-яка фізична особа			
Строк збору підписів	2 місяці			Визначається рішенням місцевих органів влади (be default – 2 місяці)
Кількість підписів	25 тисяч підписів			Визначається рішенням місцевих органів влади градація в залежності від кількості населення.
Як збирають	Через власний сайт органу влади та через сайт NGO + платформа E-dem.			
Ідентифікація	Петиція вважається підписаною, якщо особою вказано ім'я, місце проживання та зворотну адресу			

Джерело: складено автором за даними [18, с.226].

28 серпня 2015 року Президент України видав Указ «Про порядок розгляду електронних петицій, адресованих Президенту України», відповідно до якого 29 серпня 2015 року на сайті Президента України було відкрито спеціальний розділ для електронних петицій. Електронні петиції існують у всьому світі: понад 70 країн використовують цей інструмент взаємодії між суспільством і владою.

Основна мета таких документів - привернути увагу суспільства в цілому або влади до існуючих проблем у всіх сферах політичного, економічного та громадського життя. В історичній традиції був поширений особливий порядок подання петиції до органів влади. Вона мала бути письмовою і подаватися

згідно з відповідними вимогами та процедурами. У сучасному світі, з розвитком комп'ютерних технологій та появою всесвітньої мережі Інтернет, з'явилася нова форма звернення до влади через електронну пошту та портали, спеціально створені для таких звернень. У багатьох розвинених демократичних країнах е-петиції є, по суті, засобом прямої участі громадян у здійсненні державної влади.

«Надіславши значну кількість електронних петицій до Президента, Верховної Ради України та Кабінету Міністрів, видно, що громадяни активно долучаються до обговорення важливих суспільних питань.

З початку роботи органу звернень у серпні 2015 року до Президента України було подано понад 80 тисяч електронних петицій. Позитивна реакція Президента у вигляді офіційної відповіді на близько 400 електронних петицій свідчить про те, що громадська думка дійсно має вплив на прийняття рішень, очікуваних компетентними органами.

Прикладом електронної петиції, яка була реалізована, є підтримка Президентом України ідеї створення пантеону українських національних героїв. Громадяни України мають можливість подавати електронні петиції через відповідні форми на сайтах Кабінету Міністрів України та органів місцевого самоврядування. Практична ефективність цього механізму взаємодії була продемонстрована, зокрема, у 2023 році, коли з 1,8 мільйона електронних петицій, що надійшли до Кабінету Міністрів України, половина отримала позитивне рішення.

Такі ініціативи, як «Відкрите місто» та «Цілодобове відеоспостереження», сприяють взаємодії між місцевою владою та громадянами, що призводить до швидкого вирішення проблем та покращення якості життя в сільській місцевості.

Веб-сайт «Відкрите місто», доступний у понад 100 містах України, розширює доступ громадян до інформації та послуг, що надаються місцевою владою, і сприяє ефективній взаємодії між ними. Місцеві системи електронних петицій, такі як Єдина система місцевих електронних петицій та сервіси на

веб-порталах місцевих рад, дозволяють громадам активно впливати на вирішення питань у своїй місцевості.

Портал онлайн-петицій Київської міської ради, пропонуючи зручну електронну платформу, на якій громадяни можуть висловлювати свою думку та пропонувати шляхи вирішення нагальних питань, демонструє взірцеве виконання цієї мети [19, с.28].

Сервіс регіональних електронних петицій був одним із перших сервісів, запроваджених на платформі E-DEM: станом на 1 листопада 2023 року до сервісу регіональних електронних петицій було підключено 226 громад та створено понад 25 000 петицій. Найбільшою популярністю сервіс користується серед об'єднаних територіальних громад в Україні [20].

Сервіс «Місцеві е-петиції» - це сервіс платформи електронної демократії E-DEM, який дозволяє мешканцям об'єднаних громад подавати петиції до органів місцевої влади. Такі петиції є колективними зверненнями громадян до місцевої влади з метою привернути увагу до нагальних соціально-економічних проблем у громаді, які неможливо вирішити без втручання місцевої влади. Найчастіше місцеві жителі звертаються з питаннями, що стосуються дорожнього руху, стану доріг, благоустрою, освіти тощо.

Простота, прозорість та ефективність регіональних сервісів електронних петицій зробили їх популярними в Україні. Щоб зареєструватися на платформі E-DEM, ви можете використовувати свій BankID або електронний підпис, щоб підтримати когось, хто вже має петицію або підтримував уже існуючу.

Ті, хто хоче користуватися платформою, повинні знайти свою місцевість і або підписати існуючу петицію, або знайти іншу, виконавши пошук на сайті «місцева електронна петиція». Петиції можна поширювати в соціальних мережах, допомагаючи поширювати ідеї, висловлені в петиції, і привертати увагу громадськості до соціально-економічних проблем, які потребують вирішення на рівні місцевої громади.

Після того, як петиція набере необхідну кількість голосів (виходячи з кількості місцевих жителів), вона буде розглянута муніципалітетом, а відповідь буде опублікована в системі електронних петицій.

Сервіс надає прості засоби моніторингу статусу петиції та підрахунку голосів.

Детальна статистика щодо використання «е-петицій» зображена на рисунку 1.4.

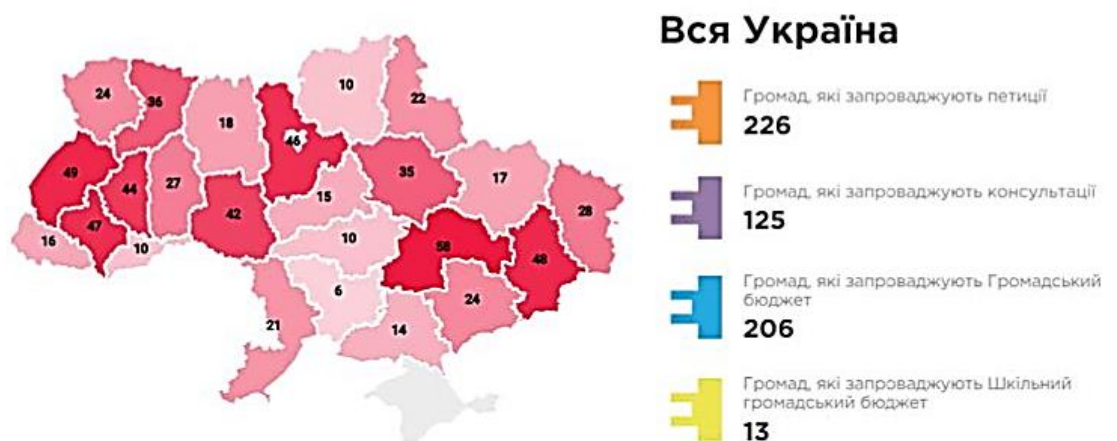

Рис. 1.4. Підключення територіальних громад по областях України до сервісу «Місцеві електронні петиції» та частота його використання на платформі E-DEM станом на 01.11.2023 року

Джерело: складено автором за даними [21].

Також до інструментів електронної демократії можна віднести

– Місцеві сервіси електронних петицій дають можливість мешканцям міст впливати на розвиток своїх громад шляхом подання петицій до органів влади. Ці петиції розглядаються місцевою владою за спеціальною процедурою, визначеною законом, за умови, що текст петиції підтримала певна кількість мешканців [21];

– Громадський бюджет, який може впливати на розподіл певного відсотка місцевого бюджету, дозволяючи мешканцям пропонувати проекти

місцевого розвитку або голосувати за конкретні проекти у власному електронному кабінеті на платформі e-Dem;

– Сервіс «Відкрите місто» - це краудсорсингова онлайн-платформа з використанням геоінформаційних технологій для взаємодії мешканців з муніципалітетами та комунальними службами, а також для самоорганізації громадян. Основна мета сервісу - інформувати муніципалітети про актуальні проблеми, такі як благоустрій, житлово-комунальне господарство та інфраструктура, щоб ці питання можна було швидко вирішити. Сервіс також включає інші функції, які забезпечують активну участь мешканців у вирішенні питань місцевого розвитку.

– Електронні публічні консультації - це сервіс, який дозволяє місцевій владі отримувати пропозиції від мешканців з питань розвитку міста та громади, обговорювати проекти документів перед їх розглядом та затвердженням, проводити різні форми опитувань громади та з'ясовувати активну позицію мешканців міста [22].

Отже, необхідність та актуальність впровадження електронного урядування та електронної демократії в публічному управлінні полягає у:

- своєчасному інформаційному забезпеченні управлінських процесів;
- диференціації та підвищенні кількості та якості інформації;
- сучасному інформаційному суспільстві;
- зміні парадигм і підходів до оцінки ролі інформації.

У цьому випадку електронну демократію можна розглядати як концепцію реформування демократичного врядування, оскільки використання ІКТ ефективно перетворює потік інформації з сервісного механізму на механізм, що підвищує ефективність роботи уряду і радикально покращує його роботу з клієнтами - громадянами, бізнесом та іншими адміністративними структурами.

Це відбувається тому, що вона дозволяє Для громадян е-демократія стає першим кроком до діалогу з владою, впливу на неї та прийняття рішень органами державної влади. Останні події демонструють бажання громад брати

участь у прийнятті рішень. Громади готові активніше використовувати інструменти участі. Про це свідчить запровадження електронних петицій на рівні місцевих рад. Це стає особливістю української концепції е-демократії.

Впровадження електронної демократії як ініціативи громадян може відбутися набагато швидше. У цьому відношенні важливу роль відіграють позитивні результати використання електронних інструментів, такі як заохочення місцевих жителів використовувати ІТ у діалозі з владою. Інформування про переваги електронної демократії та навчання її основам є досить складним завданням для НУО, ЗМІ та освітніх установ. і можна очікувати подальших досліджень. Таким чином, майбутнє електронної демократії значною мірою пов'язане з використанням інформаційно-комунікаційних технологій у існуючих демократичних секторах.

Висновки до розділу 1.

Цифровізація економічного розвитку громад є необхідним елементом сучасного суспільного поступу. Впровадження інструментів електронної демократії дозволяє активніше залучати громадян до управління розвитком своїх громад, роблячи цей процес прозорим, ефективним і відкритим. Впровадження цифрових технологій сприяють підвищенню інформованості громадян та забезпечують швидке реагування на проблеми, які потребують рішень. Це значно прискорює економічний розвиток громад через збільшення участі, контролю та зворотного зв'язку.

Електронна демократія відіграє важливу роль у сучасному суспільстві, забезпечуючи новий рівень участі громадян у прийнятті політичних та управлінських рішень. Сучасні інструменти електронної демократії дозволяють ефективніше координувати дії органів влади та громадськості, що сприяє демократизації суспільних процесів, підвищенню якості життя та зміцненню довіри до державних інституцій. Електронна демократія дозволяє використовувати цифрові платформи для збору думок громадян, ініціювання петицій та прийняття рішень на основі загального обговорення.

Сучасні інструменти електронної демократії, такі як онлайн-платформи для голосування, електронні петиції, обговорення та бюджети участі, відкривають нові можливості для громадського залучення. Ці інструменти забезпечують рівний доступ до процесу прийняття рішень, зменшують бар'єри участі та збільшують прозорість. Вони також сприяють активізації громади, стимулюючи громадян до більшої активності у розвитку своєї громади, покращуючи процеси управління та створюючи більш гнучке та ефективне управління ресурсами.

Отже, поєднання цифровізації економічного розвитку громад із впровадженням інструментів електронної демократії є ключем до підвищення рівня демократичної участі громадян, розвитку їхніх економічних можливостей і покращення загального добробуту суспільства.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ПОТОЧНОГО СТАНУ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ГРОМАД ТА МОЖЛИВИХ РИЗИКІВ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

2.1. Стан економічного розвитку громад в Україні

Сучасна Україна переживає масштабну трансформацію у сфері розвитку громад та місцевого самоврядування. Незважаючи на децентралізацію та реформу місцевого самоврядування, питання розвитку громад залишаються актуальними та складними. Важливим фактором розвитку місцевих громад є економічна ситуація на місцевому рівні. Реалізація інфраструктурних та соціальних проектів ускладнюється економічною нестабільністю, низькими доходами населення, відсутністю інвестицій та підприємництва. Демографічний спад певних спільнот, особливо зниження народжуваності та міграції молоді, ставить під загрозу сталий розвиток і соціальний потенціал цих громад. Соціальна нерівність, конфлікти та соціальна напруга можуть виникати через відмінності в доступі до ресурсів і рівнях розвитку між різними громадами. За даними Національної служби статистики України, у 2023 році економічне зростання було зафіксовано в більшості регіонів України, особливо на місцевому рівні. Крім того, у багатьох громадах спостерігається зниження народжуваності та зростання міграції молоді, що підриває соціальний прогрес. Ці цифри свідчать про те, що дана проблема потребує додаткового дослідження та вирішення. [23, с.3].

Сучасний стан розвитку місцевих громад в Україні визначається низкою факторів, серед яких економічні, соціальні, політичні та культурні аспекти. Протягом останніх років в Україні активно проводиться децентралізація, яка передбачає передачу більшої кількості повноважень та фінансових ресурсів на місцевий рівень. Водночас, однак, деякі виклики залишаються. Однією з головних проблем є економічна нестабільність. Багато громад мають обмежені

можливості для залучення інвестицій та розвитку підприємництва через відсутність ефективної економічної бази та низькі доходи населення. [23, с.3].

Сучасні підходи до формування «спроможної» громади передбачають розгляд показника фінансово-економічного потенціалу, під яким розуміють наявність суспільних відносин, благ, людей, зв'язків, явищ і ресурсів та їх використання для забезпечення інклюзивного розвитку та спроможності ОТГ.

Він складається з наступних показників:

- консолідований обсяг фінансових можливостей ОТГ;
- спільне майно та земельні ресурси ОТГ;
- фінансово-економічний потенціал організацій (що діють на території ОТГ);
- наявність позабюджетних коштів.

Спроможність ОТГ має базуватися на фінансово-економічному потенціалі, що є динамічним поняттям. Це пов'язано з тим, що при зміні однієї зі складових змінюються пропорції функціонально-територіальної структури в межах ОТГ. Сукупність елементів фінансово-економічного розвитку ОТГ є передумовою формування фінансових ресурсів або врахування вартісної бази, а в системі комплексного розвитку - стабільного соціально-економічного розвитку ОТГ. Фінансово-економічний розвиток ОТГ передбачає взаємодію низки взаємопов'язаних складових

- продуктивні сили;
- трудові ресурси;
- інноваційні ресурси;
- знання;
- підприємницькі ресурси;
- фінансовий потенціал.

Фінансово-економічний потенціал ОТГ зазнав значних змін у зв'язку із запровадженням воєнного стану в нашій країні. Необхідно зосередитися на переміщенні робочих місць і людей зі східних регіонів в центральні і західні

регіони. Саме тут місцева влада стикається з найбільшими викликами, пов'язаними з війною [24].

Загальновідомо, що сьогодні, особливо під час війни, ресурси для регіонального економічного розвитку дуже обмежені. Тому часто доводиться шукати нестандартні альтернативи для досягнення регіонального економічного розвитку. Таким чином, місцеві органи влади можуть використовувати широкий спектр інструментів для забезпечення регіонального економічного розвитку. За наявності достатніх бюджетних надходжень місцева влада може фінансувати відповідні заходи безпосередньо з місцевого бюджету або через податкові пільги для організацій. Це передбачає безпосередню участь державних службовців та широку підтримку НУО і підприємств в отриманні національних (регіональних, державних тощо) та міжнародних грантів. У довгостроковій перспективі найбільш перспективними є соціально-економічні інструменти, які сприяють місцевому економічному розвитку і, таким чином, закладають підвалини для сталого і стабільного розвитку місцевих громад. Це насамперед сприяння розвитку підприємництва, зокрема зайнятості, самозайнятості та соціального підприємництва, забезпечення соціальним житлом, що дуже важливо для переміщених осіб, а також реалізація проектів соціальної інтеграції [25].

Таким чином, територіальні громади повинні пройти чимало кроків, щоб мати економічну стійкість, основні кроки, зображені на рисунку 2.1.

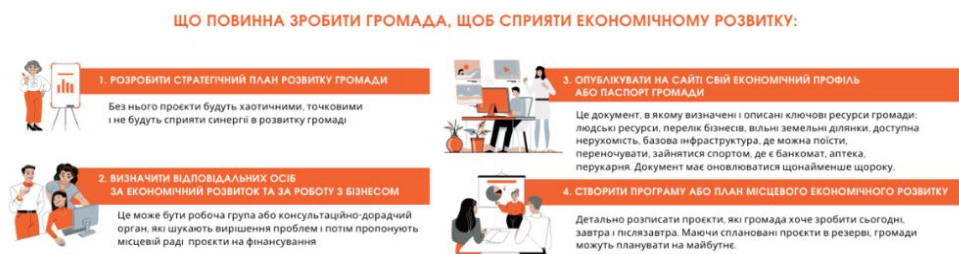

Рис. 2.1. Кроки щодо поліпшення економічного стану територіальних громад

Джерело: складено автором за даними [26].

Отже ці кроки чітко ілюструють чотири основні кроки, які повинна здійснити громада для стимулювання свого економічного розвитку:

- розробка стратегічного плану: цей план є своєрідною дорожньою картою, яка визначає довгострокові цілі громади та конкретні кроки для їх досягнення. Без такого плану розвиток може бути хаотичним і неефективним;
- визначення відповідальних осіб: призначення відповідальних осіб або створення робочої групи забезпечує координацію зусиль та сприяє швидкому вирішенню проблем;
- публікація економічного профілю: цей документ надає детальну інформацію про ресурси громади (людські, матеріальні, інфраструктура тощо), що є важливою основою для залучення інвестицій та розробки нових проектів;
- створення програми місцевого економічного розвитку: цей документ деталізує конкретні проекти, які планується реалізувати в громаді. Він дозволяє залучати фінансування та планувати розвиток на довгострокову перспективу.

Загалом, малюнок підкреслює важливість системного підходу до економічного розвитку громади. Реалізація цих чотирьох кроків дозволить:

- збільшити інвестиційну привабливість громади: детальний економічний профіль та чітко визначені проекти привертають інвесторів;
- створити нові робочі місця: реалізація проектів сприяє розвитку бізнесу та створенню нових робочих місць;
- підвищити рівень життя населення: економічний розвиток призводить до зростання доходів населення та поліпшення якості життя;
- зміцнити громаду: спільна робота над розвитком громади об'єднує людей та сприяє зміцненню громадянського суспільства.

Таким чином, процес економічного розвитку громади є складним і багатограним, але ці чотири кроки є фундаментальними для досягнення

успіху. Завдяки системному підходу та залученню всіх зацікавлених сторін громада може досягти значних результатів.

Зрештою, найважливішим аспектом стану громади є соціально-економічний розвиток її місцевості. економічний прогрес села базується на ефективному використанні земельних ресурсів, розширенні та розвитку сільського господарства, а залучення інвестицій сприяє ефективному використанню земельних ресурсів розвиток діяльності сільського господарства (обладнання), сприяння інвестиціям. Розвиток промисловості та створення організацій з переробки сільськогосподарської продукції збільшує можливості соціального розвитку села. Хороша соціальна інфраструктура, ефективна адміністративна підтримка та базове медичне обслуговування є важливими для соціального прогресу. Тому важливо об'єднати, оцінити та визначити потенційні ресурси спільноти [27].

2.2. Аналіз рівня цифровізації громад

Цифровізація регіонів є одним з ключових елементів трансформації в Україні. З метою прискорення змін у цій сфері Міністерство цифрової трансформації запровадило нову посаду заступника голови з питань цифрового розвитку, цифрової трансформації та цифровізації (CDTO) в місцевих державних (військових) адміністраціях.

За чотири роки CDTO провели понад 210 унікальних міжвідомчих робіт, проекти були успішно завершені. Понад 40 проектів забезпечили організації необхідним обладнанням, зокрема роутерами для зв'язку в притулках, 60 мобільними валізами для надання адміністративних послуг у віддалених районах, сонячними панелями та генераторами для ЦНАПів. Близько 25 проектів у сфері публічних послуг, таких як веб-портал ветеранських офісів «Допомога Закарпаття», електронні черги в ЦНАП, телеграм-канали для подачі заяв на роботу, електронні петиції, звернення, консультації в місцевих

громадах, сповіщення про ракетну небезпеку через телеграм-бот «Щось летить» та ін.

Проекти у сфері публічних послуг реалізуються і в інших регіонах, наприклад, комплексна послуга «Я - ветеран» у ЦНАПах Дніпропетровської області, електронний квиток на приміських та міжміських автобусних маршрутах у Львівській області та ін. Аналітичні портали діють у Волинській, Рівненській та Полтавській областях. Також є портал «Допомога Закарпаття», регіональний статистичний портал Львівської області та інтерактивна карта радіаційного фону в Черкаській області [28, с.131].

Таким чином, впровадження смарт-технологій в українські громади та існуючі муніципальні системи - це, мабуть, єдиний реалістичний, хоча і складний шлях до створення мережі «розумних» міст. Друга концепція передбачає використання низки смарт-технологій, а також діджиталізацію. Однак, швидка соціальна трансформація повинна відбуватися за допомогою цифровізації:

В умовах розвитку інноваційних технологій важливість цифрової трансформації суспільства як глобально визнаної реформи зростає. Експерти стверджують, що цифровізація суспільства та пов'язані з нею зміни в організації влади мають значний вплив на розвиток місцевих громад, утворених у процесі децентралізації в Україні. Це явище є більш активним у містах, але останнім часом набуває поширення і в новостворених територіальних громадах.

Успіх реформи децентралізації має бути забезпечений підвищенням ефективності місцевих громад та зміцненням їхньої цифрової спроможності на різних рівнях, таких як освіта, охорона здоров'я, соціальний захист, енергетика, громадський транспорт та безпека. Цифровізація є логічним продовженням і фундаментальним елементом реформи децентралізації та об'єктивно закріплена в національному законодавстві [28, с.135].

Цифровізація місцевої громади має власну архітектуру, і першим і найважливішим рівнем розвитку громади є публікація, аналіз та збереження

даних. Процес цифровізації місцевої громади також може керуватися пірамідою участі. Після того, як відкрита інформація про діяльність муніципалітету стане доступною для громадян, необхідно переходити до другого етапу і починати будувати платформи для комунікації з громадою. Відкритість означає, що всі документи і матеріали, які становлять особливий інтерес для громадян, знаходяться у відкритому доступі, а громада всебічно інформується про всі важливі події. [28, с.136].

Анонсована реформа децентралізації місцевого самоврядування та регіональної організації влади в Україні має на меті створення сучасної системи місцевого самоврядування, громади якої в першу чергу орієнтовані на більш циркулярну, цифрову та ресурсо-ефективну економіку. У цьому контексті процес вимірювання та оцінки відповідності товарів, робіт і послуг європейським нормам і стандартам є життєво важливим для вступу України до ЄС та інтеграції місцевих громад у задекларований міжнародною спільнотою екосистемний простір.

Враховуючи світовий досвід України у сфері цифрової трансформації та нормативно-правові акти, що регулюють цифровізацію на національному рівні, за підтримки Швейцарсько-української програми «Електронне врядування задля підзвітності влади та участі громади» (EGAP) Україна тестує портал Державної служби статистики України та впроваджує новий інформаційний інструмент для регіонів України - Індекс цифрової трансформації (ІЦТР) [29].

Індикатори TDCI включають інституційну спроможність громад, розвиток інтернету та ЦНАПів, безпаперовий режим, цифрову освіту, місцеві візитівки, поширеність базових електронних послуг та цифрову трансформацію за секторами.

Новий інформаційний інструмент - Банк даних цифрової трансформації - дозволить громадам працювати з інформацією у графічному та табличному вигляді, а ключові статистичні показники допоможуть відстежувати майбутні релізи та звітувати в єдиній системі на зручній платформі. Це дасть

можливість громадам оцінювати та покращувати сталість цифрового розвитку та готовність до цифрової трансформації, залучати інвестиції у відповідні місцеві проєкти та розвивати цифрові послуги.

Згідно з результатами дослідження, ІРЦ всіх громад України у 2022-2023 рр. становить 0,650 за 1-бальною шкалою. Найвищі показники у Дніпропетровській (0,916), Тернопільській (0,910) та Одеській (0,836) областях. Найвищі субіндекси в основних субіндексах - розвиток ЦНАП (0,771), безпаперовий розвиток (0,691) та розвиток Інтернету (0,683) [29].

Ефективне впровадження інновацій та комунікаційних нововведень вимагає розвитку не лише матеріального середовища, а й соціально-психологічного. Адже коли йдеться про діджиталізацію, увага, як правило, зосереджується на новітніх інформаційних технологіях та технологічних інструментах, які є найзручнішими для людей сьогодні. Зазвичай це смартфони та мобільні телефони. В Україні ця перспектива почала привертати увагу, особливо після обрання президента Зеленського, який використав фразу «держава в смартфоні». Це свідчить про те, що українська влада стратегічно працює над новим баченням механізмів та інструментів адміністративної взаємодії. Наприклад, такий підхід може бути використаний для забезпечення консультативного та ефективного політичного голосування з таких питань, як фінансування громад та відбір інвестиційних проєктів. Безпосередня участь громадян у прийнятті рішень у системах сталого місцевого розвитку є ефективною інновацією в самоорганізації місцевих територій [30, с.3].

Загалом слід зазначити, що ІКТ є ключовим елементом розвитку українських ОТГ на сучасному етапі суспільного розвитку. Для цього необхідно досягти наступних трьох цілей: перевести максимальну кількість публічних послуг в онлайн, забезпечивши при цьому доступність цифрових технологій за участю якомога більшої кількості громадян; підвищити якість публічних послуг, що надаються громадянам, та збільшити довіру громадян до місцевої влади; до всього населення української держави, завдяки чому буде подолано цифрову нерівність у розвитку ОТГ (оскільки в сучасних

умовах рівний доступ до Інтернету є неможливим). Використання цифрових технологій сприятиме підвищенню рівня поінформованості населення про діяльність влади, забезпеченню прозорості процесів прийняття державних рішень, створенню розвиненого «цифрового» суспільства та зменшенню недовіри населення до цифрової держави. Перспективи подальших досліджень полягають у змістовному визначенні цифрового аудиту та створенні механізмів його впровадження в ТС [31, с.13].

Міністерство цифрової трансформації України оприлюднило короткий підсумок Індексу регіональної цифрової трансформації до 2023 року. Метою цього індексу є оцінка ефективності цифрових рішень на практиці та визначення рівня цифрової культури людей.

До цього індексу увійшли висновки роботи ЦГЗ та digital-команд ОДА, які базувалися на нових показниках щодо охорони здоров'я, безпеки громадян та доступності адміністративних послуг показано на рисунку 2.2.

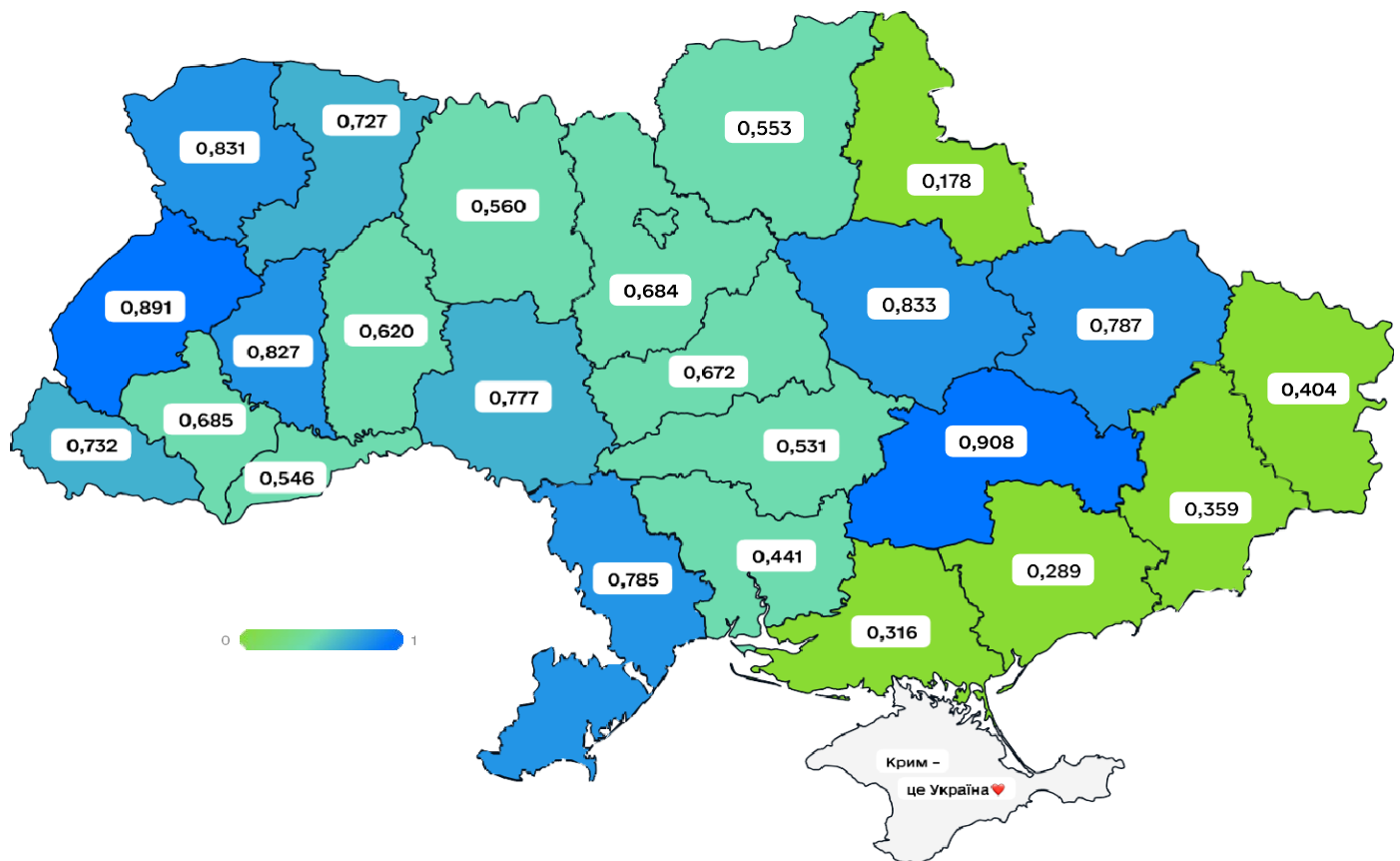

Рис.2.2 Індекс цифрової трансформації України за 2023 р.

Джерело: складено автором за даними [32].

Одним із інструментів, який використовується для оцінки рівня цифрової трансформації в країні, є цей індекс. Рекомендований метод базується на комплексній стратегії та може оцінити цифрові послуги, підтримку інфраструктури та процес цифровізації на місцевих територіях, таких як місцеві громади та громади ОТГ [32].

Найвищий бал вказує на здатність економіки пройти цифрову трансформацію, її здатність покращувати інфраструктуру та покращувати місцеве самоврядування. Дослідження показують, що середній бал в Україні становить 0,632.

Найвищі значення зафіксовано у Дніпропетровській (0,908), Львівській (0,891) та Полтавській (0,833) областях. Індикатор складається з восьми основних блоків:

- інституційна спроможність;
- розвиток Інтернету;
- розвиток ЦНАПів;
- впровадження «безпаперової» системи;
- цифрова освіта;
- місцеві візитівки;
- поширення базових електронних послуг;
- секторальна цифрова трансформація.

Серед цих категорій найвищими значеннями були зафіксовані впровадження «безпаперового» режиму (0,697), інституційна спроможність, тобто наявність ЦК та цифрових груп ЦКК (0,678) та популяризація основних електронних послуг (0,666) [33].

Робота ЦОВВ сприяла швидкому впровадженню цифрової реформи в регіонах. Проте групи цифровізації потребують розвитку в Харківській (57,1%), Київській (46,0%) та Миколаївській (44,4%) областях.

За останні чотири роки ЦРТУ успішно реалізували понад 210 унікальних міжсекторальних проєктів. Завдяки цьому регіональні ініціативи з

цифровізації були реалізовані в різних регіонах України. З проєктами можна ознайомитися тут.

Індекс також надає інформацію про те, наскільки захищені соціальні групи мають доступ до Інтернету. Під час опитування встановлено, що доступ до Інтернету в пунктах тимчасового розміщення мають 71% загальноосвітніх шкіл, 67% дошкільних закладів, 57% медичних закладів.

Міністерство цифрової трансформації визначило стратегічну ціль – до 2023 року 6 мільйонів українців охоплять програми розвитку цифрових навичок.

Згідно з дослідженням, 60% дорослого населення України має базові та розширені цифрові навички. У секторі цифрової освіти індекс зріс з 0,460 минулого року до 0,656 [33].

2.2. Вплив цифровізації на економічні показники громад

Поєднання економічних умов, сучасних підходів до управління територією та використання передових технологій є необхідними для сталого розвитку регіону на всіх рівнях. Цифровізація є вимогою часу і визначається першочерговими цілями та завданнями адміністративної реформи. Національна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки окреслює ключові завдання цифрової трансформації територій. [34].

Міністерство з питань громад та регіонального розвитку України розробило стратегію цифрової трансформації, яка спрямована на розвиток електронної інфраструктури, оцифрування процесів, започаткування безпеки та розвитку, зокрема створення «програми» цифрового розвитку регіонів. Тому актуальною тенденцією є активне впровадження елементів цифрових систем управління в діяльність місцевих громад [34].

Тому посилення цифрової спроможності місцевих громад можна розуміти як процес створення електронних сервісів для більш ефективного

прийняття управлінських рішень та якісного надання послуг у громаді та перетворення її на розвинену «цифрову» громаду.

Це можна зробити шляхом створення аналітичних дашбордів, застосування аналітичних електронних рішень та формування прогнозів. Аналіз економічних показників громади має потенціал для зменшення неефективного використання коштів та оптимізації операційної діяльності громади через точне прогнозування внутрішніх соціально-економічних показників під впливом факторів зовнішнього середовища [35].

Мешканці сучасних територіальних громад перестають бути просто користувачами. Сьогодні розумні громади - це сучасна модель місцевих трансформацій, де інформаційні технології вирішують найскладніші завдання, якісно трансформують систему управління та створюють умови для розвитку громади і кожної людини окремо. [36].

Регіони - це «живі істоти», вони дуже динамічні і розвиваються дуже швидко. Рішення, що приймаються регіональними менеджерами, впливають на багато сфер. Запропонована цифрова трансформація є складною соціально-економічною системою, яка потребує підтримки розвитку та відповідає на потребу зміцнення інституційної спроможності на всіх рівнях управління (місцевому/провінційному/національному та міжнародному). Новизна підходу цифрової трансформації постійно поповнюється за рахунок інтелектуальних інструментів територіального планування, підтримки прийняття рішень через єдину базу даних за всіма тематичними напрямками на територіальному рівні та щоденних бізнес-процесів в рамках міжвідомчої співпраці та публічного краудсорсингу, у створенні ефективних механізмів публічного регулювання діяльності громад. [36]. Регулярно обмінюючись даними між зацікавленими сторонами та отримуючи відгуки громадськості про всі дії, можна спланувати та розробити найефективніший підхід, а також здійснювати моніторинг та пропонувати рішення для забезпечення виконання генерального плану.

Таким чином, планування просторового і територіального розвитку стає контрольованим і кількісно передбачуваним. Планування просторового та регіонального розвитку - це спільна робота різних категорій фахівців, зокрема економістів, управлінців усіх рівнів та програмістів. Використання інтелектуальних платформ для прийняття рішень може принести реальну користь усім учасникам планування, незалежно від того, чи є вони представниками державного управління, громадянського суспільства або приватного сектору [36]. Різноманітні методи краудсорсингу та комп'ютерні платформи для планування просторового та регіонального розвитку були розроблені та впроваджені для покращення комунікації та сприяння спільному діалогу між фахівцями, які беруть участь у плануванні просторового та регіонального розвитку. Завдяки цим інтелектуальним інструментам посилюється прихильність громади до запропонованого інтегрованого плану та підвищується прозорість, відкритість і неупередженість процесу.

Планування місцевих громад є важливим аспектом процесу цифровізації, де інформаційні технології відіграють все більшу роль у соціально-економічному розвитку, технологіях управління та стратегічному плануванні адміністративних систем.

Таблиця 2.1

Планування місцевого самоврядування в умовах цифровізації.

Напрями планування діяльності територіальної громади	Використання цифровізації для планування діяльності територіальної громади
1	2
Цифрові технології для ефективного управління	Впровадження автоматизації в адміністративній сфері. Розробка електронної інтерактивної платформи

Продовження табл. 2.1

Напрями планування діяльності територіальної громади	Використання цифровізації для планування діяльності територіальної громади
1	2
Соціальна інтеграція за допомогою цифрових медіа	Створювання платформи віртуального спілкування та обміну для окремих осіб за допомогою цифрових медіа. Використання соціальних медіа для просування та підвищення обізнаності про програми та заохочення людей до участі.
Електронна освіта	Створення електронних платформ для дистанційного навчання та підвищення кваліфікації представників місцевого самоврядування. Створювання цифрових освітніх ресурсів для підвищення рівня освіти.
Розвиток цифрової інфраструктури	Забезпечення всіх органів місцевого самоврядування високошвидкісним доступом до Інтернету та інших цифрових технологій.

Джерело: складено автором за даними [36].

Ці міркування складають основу стратегії цифрового планування громади, що дозволяє їй враховувати сучасні тенденції та забезпечувати сталий розвиток в умовах цифрової епохи. Вони є основою для розробки стратегій планування діяльності громади, які сприяють сталому соціально-економічному розвитку в умовах цифровізації.

Що стосується кожної громади, то логіка та прозорість обґрунтування комплексного плану відновлення та розвитку має базуватися на аналізі конкретних даних, які можуть бути зібрані та належним чином оцінені лише

принаймні частково оцифрованими та компетентними громадами. Слід нагадати, що цифрова трансформація та місцева цифровізація є пріоритетом для Уряду до 24 лютого 2022 року.

Онлайн-трансформація публічних послуг та цифровізація процесів конкретно регламентовані Угодою про асоціацію між Україною та ЄС, національною стратегією регіонального розвитку, економічною стратегією та міністерськими планами. Мільйони українців оцінили зручність експлуатації ДВС та ЦНАП. Цей процес відбувається з двох причин.

По-перше, впровадження нових електронних сервісів гальмувалося через брак фінансування. Децентралізація вимагає від громад розраховувати насамперед на власні бюджети, а фінансування на такі послуги зазвичай виділяється в останню чергу.

По-друге, існував і досі існує опір змінам. Ситуація ускладнюється низькою технічною та інтелектуальною спроможністю багатьох громад. У них немає грошей на придбання нового обладнання, немає вакансій для технічних спеціалістів. Запросити зовнішніх експертів немає можливості, що відкладає реалізацію проекту до кращих часів.

Найближчим часом Уряд затвердить «Порядок розроблення, впровадження та контролю за виконанням планів підготовки та розвитку регіональних і територіальних органів влади» Міністерством регіонального, територіального та регіонального розвитку. Інтегровані цифрові інформаційно-аналітичні системи використовуватимуться для управління процесом реконструкції нерухомості та інфраструктури, а також геоінформаційні системи для моніторингу/оцінки розвитку регіону та місцевого самоврядування після впровадження.

У цьому випадку діджиталізація стає інструментом прозорості відновлення громад та України в цілому, як для міжнародних донорів, які вже виділили як для громад, які планують впроваджувати процеси цифровізації, так і для держави [37].

Для країни в цілому оцифрування громад – це можливість оптимізувати швидку та ефективну підготовку повоєнних стратегій розвитку. Для окремих громад, особливо малих і середніх, це можливість розробити комплексні плани розвитку як базові документи на багато років вперед. Це також означає, що вони не матимуть перешкод у наданні послуг своїм мешканцям, оптимізації своїх бюджетів та залученні інвестицій.

Зрештою, це сприятиме створенню регіональних кластерів, інноваційних парків та центрів, формуванню більш екологічної та енергоефективної основи для життя та розвитку економіки громад по всій країні. Усім без винятку, а особливо малим громадам, необхідно визначати та використовувати можливості для розвитку, навіть у ці складні часи [37].

2.4. Аналіз можливих ризиків та планування щодо їх запобігання.

Розглянемо приклад аналізу ризиків на основі інструменту електронної демократії «е-голосування». Використання е-технологій у процесі голосування має як очевидні переваги (наприклад, зручність для виборців, низька вартість, прозорість і зрозумілість процедур, голосування в надзвичайних ситуаціях), так і суттєві недоліки. Як свідчить міжнародний досвід, е-голосування, окрім технічних проблем, має низку процедурних аспектів, пов'язаних із впливом цифрових технологій на демократичні процеси.

Для України, з одного боку, е-голосування допомагає залучити на виборчі дільниці молодь, людей з інвалідністю та деяких інших виборців, вирішуючи при цьому проблему просторового зв'язку з виборчими дільницями (що є проблемою для високомобільних виборців). З іншого боку, значна частина активних виборців (виборці похилого віку, які не завжди знайомі з електронними пристроями (і навіть можуть не мати їх)) може бути штучно виключена з виборчого процесу. Запровадження електронного

голосування в Україні стикається з певними проблемами. Безпечна онлайн-ідентифікація виборців має важливе значення для електронного голосування.

Як мінімум, необхідна загальна система ідентифікації виборців. Це означає, що повинен існувати ідентифікаційний код або номер, присвоєний особам, внесеним до реєстру виборців. Крім того, як на виборах до канадських провінцій, громадянам, які перебувають за кордоном, можна надіслати лист з унікальним пін-кодом, який можна використати для голосування в Інтернеті.

Водночас система електронного голосування повинна надійно реєструвати виборців, які віддали свої голоси, і водночас гарантувати, що ніхто не дізнається, за кого вони проголосували. Наприклад, якщо можливе голосування за мажоритарною системою (на тимчасових виборчих дільницях або поштою) і виборці мають можливість змінити своє рішення щодо «дострокового голосування», проголосувавши остаточно на виборчій дільниці в день виборів, така можливість повинна бути доступна і для виборців, які голосують онлайн. Аналогічно, якщо на виборчій дільниці можна проголосувати незаповненим або недійсним бюлетенем, це має бути доступним і в Інтернеті [38].

Інтеграція державного управління України в європейський адміністративний простір відбувається паралельно з розвитком інформаційного суспільства. У контексті впровадження електронного урядування українське державне управління потребує наступних змін провести зміни в усіх без винятку сферах суспільного життя. Критерії створення електронного уряду, визначені Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) на початку 2000-х років, залишаються актуальними і сьогодні. Критерії створення електронного уряду залишаються актуальними і сьогодні:

- роль законодавства;
- прозорість, підзвітність та чесність;
- ефективність;
- послідовність;

- адаптивність;
- легітимність;
- партнерство та консультації.

Основні принципи електронного урядування не втратили своєї актуальності.

Сьогодні Україна є свідком активного розвитку електронного урядування. Вона є свідком активного розвитку електронного урядування. системи електронного документообігу з використанням електронного цифрового підпису, надання послуг громадянам та державним службовцям, електронний уряд центри надання адміністративних послуг надають послуги громадянам та бізнесу за принципом «єдиного вікна центри надання адміністративних послуг та системи «єдиного вікна».

Адміністративні реформи сприяли посиленню цих процесів. Секторальне електронне урядування також швидко розвивається. Електронні медичні послуги (телемедицина є важливою складовою), електронна медицина (важливим елементом якої є телемедицина), електронна освіта (особливо дистанційна), електронна комерція, Використання технологій електронного урядування в електронному банкінгу, транспорті, внутрішніх справах та адмініструванні податків. Використання технологій електронного урядування в транспортному секторі, органах внутрішніх справ, податковій службі, митниці, судах тощо. судах тощо.

Однак, зі збільшенням темпів розвитку електронного урядування, електронне урядування Чим більше глави держав говорять про важливість і необхідність впровадження електронного урядування, тим більше зростає швидкість впровадження електронного урядування, Відповідальність кожної сторони, залученої до цього процесу, стає ще більшою [39].

Отже, інструментарій електронної демократії має багато переваг для державного управління. Управління завжди передбачає певну організаційну діяльність, а впровадження електронного урядування підвищує та оптимізує ефективність цих процесів. Оскільки електронний уряд автоматизує багато

адміністративних процедур і скорочує час їх виконання, він підвищує продуктивність і швидкість надання послуг у сфері управління та адміністрування і є важливою інновацією в державному секторі, яка трансформує спосіб спілкування громадян, надання послуг та управління державою.

Цей підхід базується на використанні інформаційних технологій та цифрових рішень для підвищення адміністративної ефективності та доступності. Оскільки ефективність електронного урядування доведена досвідом багатьох країн, наступним етапом національної цифровізації є розширення та впровадження впливу електронного урядування на функції місцевого самоврядування.

Недоліки старої системи управління очевидні: «традиційних методів роботи з документами, як правило, недостатньо для прийняття ефективних управлінських рішень». Крім того, згідно з національною статистикою, близько 15% паперових документів втрачається в процесі документообігу, а державні службовці витрачають близько 30% свого робочого часу на пошук документів». Ефективною системою управління, яка може подолати ці практичні прогалини, є електронне урядування.

Наступною перевагою є суспільне благо, яке досліджувана система створює для громадян. Зручність для громадян та бізнесу є беззаперечною. Електронний уряд дозволяє громадянам та бізнесу здійснювати різні процедури та отримувати адміністративні послуги онлайн, без необхідності особистого відвідування установ або заповнення форм. Крім того, електронний уряд робить державні послуги та системи комунікації з органами державної влади в цілому більш доступними, особливо для громадян, які проживають у віддалених районах та мають обмежений доступ до державних установ, реалізуючи таким чином один з найважливіших принципів демократичної держави - принцип рівності.

Для громадян системи електронного урядування зазвичай представляються в контексті можливості отримання електронних послуг

онлайн. Сучасні системи управління адміністративними послугами спрямовані на створення сприятливих умов для вільної реалізації членами суспільства своїх прав та вироблення стандартів доступу до законних послуг, відсутність чітких нормативних визначень щодо принципів діяльності у сфері надання адміністративних послуг, надмірна кількість органів влади, що надають адміністративні послуги, поділ адміністративних послуг на окремі платні послуги та залучення сторонніх суб'єктів, долає багато проблем, які переслідували сферу державного управління в минулому.

Вищезазначені проблеми значною мірою можуть бути подолані завдяки впровадженню стандартів належного врядування та використанню систем електронного урядування [40].

Ще одне питання, яке має вирішуватися протягом усього періоду функціонування електронного уряду – це питання рівності доступу. Це стосується як доступу до інтернету, так і технологічної грамотності учасників процедури. Дисонанс і певні фактори нерівності, як правило, більш очевидні в сільській та гірській місцевості, ніж у міському населенні, або ж люди похилого віку менш здатні до освоєння нових технологій, ніж креативне молоде покоління.

Таким чином, вплив ІКТ на суспільство є далекосяжним і нерівномірним. Ці значні відмінності у впливі інформаційного суспільства в сучасному світі підкреслюють нерівномірність економічного розвитку та важливу роль урядів в інформаційну епоху [40].

Мінімізація ризиків впровадження інструментів електронної демократії потребує комплексного підходу, що враховує технічні, соціальні, політичні, правові та економічні аспекти. Ось декілька способів зменшити основні ризики:

- розвиток ІТ-інфраструктури;
- розширення доступу до швидкісного Інтернету, особливо в сільських регіонах;

- інвестиції в покращення технічних платформ та серверних потужностей для забезпечення надійної роботи систем.
- впровадження сучасних технологій шифрування та багатофакторної автентифікації;
- проведення регулярних аудитів безпеки, тестування на проникнення (Penetration Testing);
- освіта громадян і службовців щодо кібергігієни.
- створення команд технічної підтримки, які зможуть швидко реагувати на технічні збої;
- резервне копіювання даних та планування сценаріїв для відновлення систем після збоїв.
- адаптація законодавства;
- вдосконалення правових рамок для забезпечення чіткого регулювання інструментів електронної демократії;
- включення норм щодо забезпечення прозорості, обробки персональних даних та процедур голосування в закони.
- використання стандартів, подібних до GDPR, для захисту приватності та безпеки даних громадян;
- запровадження жорстких санкцій за порушення конфіденційності
- чітка нормативна база;
- Визначення законодавчо закріплених процедур участі громадян в електронних консультаціях і голосуваннях.
- освітні програми;
- проведення навчальних кампаній для підвищення цифрової грамотності громадян, зокрема для літніх людей та населення з віддалених регіонів;
- організація публічних вебінарів, курсів або локальних тренінгів для навчання користування платформами.
- проведення інформаційних кампаній, що популяризують переваги електронної демократії та наголошують на її прозорості;

- залучення відомих громадських організацій та активістів до просування інструментів електронної участі;
- програми соціальної підтримки для забезпечення доступу до необхідних пристроїв або субсидування доступу до Інтернету для малозабезпечених верств населення.
- політична воля та підтримка;
- формування широкого політичного консенсусу навколо необхідності розвитку електронної демократії;
- включення представників різних політичних сил до робочих груп з впровадження інструментів електронної демократії для запобігання політичним маніпуляціям.
- встановлення незалежних механізмів моніторингу та аудиту електронних систем для запобігання маніпуляціям;
- співпраця з міжнародними організаціями та спостерігачами для забезпечення прозорості процесу.
- раціональне використання коштів;
- залучення міжнародних грантів та програм підтримки (ЄС, ООН, Світовий банк) для фінансування розвитку електронних платформ;
- партнерство з приватним сектором та компаніями для спільного розвитку ІТ-інфраструктури;
- пілотні проекти;
- запуск пілотних проектів у регіонах або на обмеженій території для випробування ефективності та вартості інструментів перед широким впровадженням.

Висновки до розділу 2.

На сучасному етапі економічного розвитку українських громад спостерігаються значні відмінності між міськими та сільськими територіями, а також між регіонами. У містах зазвичай спостерігається вищий рівень економічної активності завдяки доступу до ресурсів, розвинутій

інфраструктурі та інвестиційній привабливості. Сільські громади, навпаки, часто стикаються з проблемами низької продуктивності, браком інвестицій та відтоку населення. Реформа децентралізації відкрила нові можливості для самостійного управління ресурсами громад, однак для стійкого розвитку потрібні додаткові стимули, інвестиції та ефективне використання потенціалу місцевих громад.

Рівень цифровізації громад в Україні значно варіюється в залежності від регіону, рівня економічного розвитку та доступності інфраструктури. Громади з розвинутою інфраструктурою активно впроваджують електронні сервіси, такі як е-урядування, онлайн-консультації та цифрові платформи для взаємодії з мешканцями. Однак у багатьох регіонах, особливо сільських, цифрова трансформація відбувається повільно через обмежений доступ до Інтернету, недостатню технічну базу та низький рівень цифрової грамотності населення. Це потребує додаткової підтримки та навчання для забезпечення рівного доступу до цифрових можливостей.

Цифровізація громад має значний позитивний вплив на економічні показники. Впровадження цифрових технологій дозволяє громадам ефективніше управляти ресурсами, залучати інвестиції та покращувати надання адміністративних послуг. Цифрові інструменти спрощують процеси підприємницької діяльності, що сприяє розвитку малого та середнього бізнесу, а також залученню нових підприємців. Зростання економічної активності на основі цифрових рішень сприяє підвищенню доходів громад та поліпшенню якості життя мешканців. Однак повний потенціал цифровізації досягається лише при наявності стійкої інфраструктури та відповідної політики підтримки.

Запровадження цифрових інструментів в управлінні громадами супроводжується низкою ризиків, таких як кіберзагрози, технічні збої, нерівний доступ до технологій та недостатня цифрова грамотність населення. Для запобігання цим ризикам необхідно розробляти стратегії, що включають розвиток кібербезпеки, регулярне оновлення технічної інфраструктури та проведення освітніх програм для громадян. Важливо також передбачити

заходи для рівномірного розподілу ресурсів між різними громадами, щоб усі громадяни могли скористатися перевагами цифровізації. Планування на основі оцінки ризиків дозволить зменшити негативні наслідки та сприяти сталому розвитку цифрових громад.

РОЗДІЛ 3. ВПРОВАДЖЕННЯ ІНСТРУМЕНТІВ ЕЛЕКТРОННОЇ ДЕМОКРАТІЇ ДЛЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ГРОМАД

3.1. Інструменти електронної демократії: концепції та приклади

Місцева демократія та пов'язані з нею питання вже давно стоять на порядку денному міжнародних міжурядових організацій та наукових кіл: Європейська хартія місцевого самоврядування, прийнята Європейською регіональною асамблеєю у Страсбурзі 15 жовтня 1985 року, у своїй преамбулі зазначає, що місцева автономія є однією з основ демократичної системи і що право громадян на участь в управлінні державними справами є одним з демократичних принципів, які поділяють усі держави-члени Ради Європи, і може бути реалізоване найбільш безпосередньо на місцевому рівні. Тому участь громадян в управлінні можна розглядати як одну з основних ознак місцевої демократії [41].

У цьому контексті важливо зазначити, що участь можна розуміти по-різному. Наприклад, традиційна модель ліберальної демократії, заснована на принципі представництва, передбачає ототожнення права на участь в управлінні з правом голосу, призводить до звуження сфери участі громадян в управлінні, делегітимізації політичної влади, деформації традиційних засобів соціального контролю та відсутності суспільного консенсусу, тобто кризи представницьких демократичних інститутів. Пошуки виходу з цієї кризи науковці пов'язують з розширенням змісту участі громадян в управлінні як на національному, так і на місцевому рівнях. Потенціал електронних та цифрових засобів комунікації для трансформації демократичних практик у бік більшої участі вже давно є предметом живих наукових дискусій.

Сьогодні, спираючись на емпіричні дані, є вагомі підстави зробити висновок про формування певного консенсусу щодо визнання онлайн-простору простором розвитку та зміцнення демократії участі (хоча слід

зазначити, що перспективи та ефективність цього процесу напряду залежать від активності громадян та громадських інституцій).

Наразі система повністю функціонує лише в Естонії і використовується на місцевих виборах з 2005 року, а на парламентських - з 2007 року. На останніх виборах у 2019 році 43,8% виборців проголосували онлайн. Система е-голосування в Естонії базується на інтернеті та використанні спеціальних посвідчень особи для підтвердження особи виборця. Онлайн-голосування в Естонії відбувається в період передвиборчої кампанії (за шість-чотири дні до дня виборів). Виборці можуть змінювати свій електронний голос стільки разів, скільки забажають, і віддати свій остаточний голос. Нещодавні поправки дозволяють віддати остаточний голос особисто на виборчій дільниці, і в цьому випадку попередній електронний голос виборця анулюється [42].

Електронне голосування також використовується у Швейцарії на референдумах. Зокрема, кожен виборець отримує картку з можливістю вибору одного з трьох способів голосування. Виборець може зайти на спеціальний веб-сайт, ввести свій персональний код для отримання бюлетеня, заповнити бюлетень, ввести код безпеки та передати свій бюлетень. Окремі елементи електронного голосування також використовуються у Франції (для іноземних громадян), США (машини для голосування з сенсорним екраном та електронні скануючі пристрої, навіть використання спеціальних оптичних систем на виборчих дільницях), Австралії, Бельгії, Індії, Бразилії та Південній Кореї [43].

З іншого боку, від ідеї електронного голосування відмовилися в Нідерландах, Норвегії, Німеччині (було визнано, що вона суперечить Конституції Німеччини, оскільки відкидає індивідуальне голосування), Ірландії, Великій Британії, Бахреїні та Венесуелі, переважно з фінансових міркувань та міркувань безпеки.

Отже, електронна демократія, або е-демократія, є сучасним підходом до управління державою та громадянської участі, який використовує цифрові технології для розширення можливостей громадян у процесі прийняття рішень. Цей підхід став необхідністю в умовах стрімкого розвитку

інформаційно-комунікаційних технологій та цифровізації суспільства. Завдяки інструментам електронної демократії громадяни можуть безпосередньо взаємодіяти з органами влади, висловлювати свою думку, брати участь в обговоренні суспільно важливих питань та впливати на політичні рішення.

Такі інструменти як онлайн-петиції, електронні вибори, платформи для участі в обговореннях законодавчих ініціатив, інструменти електронних опитувань та консультацій, платформи для взаємодії з місцевими органами влади, не лише роблять політичний процес більш доступним для широкого кола громадян, але й підвищують його прозорість. Це сприяє побудові довіри до інститутів влади та покращенню якості демократії в цілому. Завдяки електронній демократії сучасні уряди можуть ефективніше комунікувати з населенням, враховувати його потреби та спрощувати доступ до прийняття рішень. У цьому контексті важливо розглянути ключові інструменти електронної демократії, які вже використовуються в різних країнах світу, їхні переваги та виклики, що виникають під час впровадження.

Стрімкий розвиток е-демократії в Україні визнається ООН з 2016 року, коли наша країна значно покращила свої позиції в рейтингу розвитку е-демократії. Зокрема, за останніми даними Індексу електронної участі ООН 2020, Україна увійшла до топ-50 країн, посівши 46 місце з 193 країн світу. Індекс електронної участі ООН є невід'ємною частиною дослідження ООН з питань електронного урядування, яке проводиться в державах-членах ООН кожні два роки з 2001 року з метою аналізу розвитку електронного урядування [43]. На національному рівні з 2018 року триває проєкт центру інновацій та розвитку з дослідження Індексу регіональної е-демократії України, 11 грудня 2020 року були опубліковані результати третього Індексу регіональної е-демократії 3.0. У дослідженні було оцінено 31 українське місто, включаючи всі 22 обласні центри.

У вищезазначеному дослідженні оцінювалося впровадження та розвиток ключових інструментів е-демократії. Результати показують, що

найпоширенішими інструментами є електронні петиції та бюджет участі. Наразі вони використовуються в Україні як на національному, так і на місцевому рівнях. Ці інструменти е-демократії допомагають залучити максимальну кількість громадян до процесу прийняття рішень. Найважливішим інструментом е-демократії в Україні є електронна петиція [43].

Вона має три основні цілі: по-перше, внести найважливіші для громадян питання до порядку денного влади; по-друге, залучити громаду до процесу прийняття рішень; по-третє, покращити горизонтальну комунікацію між громадянами та владою. Легалізація е-петицій в нашій країні бере свій початок з 2015 року, коли до Закону України «Про звернення громадян» були внесені зміни, які включили до нього електронні звернення та електронні петиції. Відповідно, частина 1 статті 23 Закону передбачає, що громадяни можуть подавати електронні петиції до Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України та органів місцевого самоврядування через офіційний веб-сайт організації-адресата або через веб-сайт громадського об'єднання, яке здійснює збір підписів на підтримку електронної петиції. Відповідно до Закону, е-петиції є особливою формою колективного звернення громадян до органів державної влади та органів місцевого самоврядування з проханням про розгляд важливих питань або вирішення проблем [44].

Таким чином, система е-петицій в Україні спочатку була розділена на два рівні: петиції до органів державної влади та петиції до органів місцевого самоврядування та муніципалітетів. Такий поділ має сенс не лише для аналізу змісту петицій, але й для вивчення реакції влади на звернення громадян та ефективності інструменту е-петицій. Відповідно до вищезгаданого закону, електронна петиція, адресована Президенту України, Верховній Раді України та Кабінету Міністрів України, вважається дійсною, якщо вона зібрала на її підтримку не менш як 25 000 підписів громадян протягом трьох місяців з дня оприлюднення. Серед вищих органів державної влади портал «Електронні петиції» є лідером за кількістю отриманих е-петицій: 56380 е-петицій було

подано через офіційне інтернет-представництво Президента України у 2015-2020 роках [45].

Місцевим органам влади та муніципалітетам було б корисніше надати спрощений перелік інструментів для забезпечення цифрової демократії. Зокрема:

- оптимізовані для мобільних пристроїв інтерактивні веб-сайти;
- відкриті дані, включаючи відкриті бюджети;
- онлайн-публікації;
- сервіси електронних петицій;
- електронні консультації;
- громадські слухання в режимі онлайн;
- електронне голосування;
- бюджет участі або громадський бюджет в режимі онлайн.

Нижче наведено деякі з найпопулярніших видів партиципаторного бюджетування. Звичайно, завжди постає питання, чи надавати перевагу дешевшим або безкоштовним, але менш популярним послугам, чи розробляти дорогі, але кращі ІТ-рішення. Очевидно, що вибір залежить від наявних ресурсів. У будь-якому випадку, цифрові інструменти мають забезпечувати принаймні три аспекти демократії: прозорість, підзвітність та участь. Громадяни та організації громадянського суспільства можуть використовувати наявні інструменти для:

- аналізувати відкриті дані, особливо дані про бюджетні витрати;
- подавати е-петиції;
- подавати та підписувати е-петиції;
- проводити медіа-кампанії на підтримку важливих е-петицій;
- брати участь в е-консультаціях;
- брати участь в онлайн-громадських слуханнях;
- голосувати онлайн;
- пропонувати, обирати та брати участь у проєктах партиципаторного бюджетування [46].

Електронні петиції до органів місцевого самоврядування будуть подані та оцінені відповідно до вимог законодавства подаються та оцінюються відповідно до вимог закону. Електронна петиція може бути подана до органів місцевого самоврядування. Електронна петиція може бути подана шляхом через офіційний веб-сайт органу місцевого самоврядування або веб-сайт державної установи або на веб-сайті державної установи, що здійснює збір підписів веб-сайти громадських організацій, які здійснюють збір підписів на підтримку е-петицій.

Вони аналогічні тим, що застосовуються до національних петицій. Закон визначає деякі аспекти місцевих петицій окремо, наприклад Різні аспекти місцевих петицій додатково визначені в законі [47].

Схвалення або відхилення місцевої петиції Рішення про затвердження або відхилення місцевої петиції оприлюднюється головою ради на офіційному веб-сайті місцевої ради. Мінімальна кількість необхідних підписів визначається пропорційно до кількості членів громади. Визначається підзаконними актами місцевої громади. (але може самостійно регулюватися органом місцевого самоврядування).

3.2. Стратегії та механізми впровадження електронної демократії в громадах

За допомогою інструментів е-демократії можна змінювати міський простір, вносити нові пропозиції, отримувати фінансування та втілювати ідеї в життя. Багато хто вважає, що етап впровадження є складним, але це не так. Саме тому важливо зрозуміти, навіщо потрібні інструменти е-демократії, що вони можуть зробити і як їх можна використати для покращення міста. Наприклад, уявімо занедбаний парк поблизу. Якщо є бажання, щоб цей парк став доглянутим і модернізованим, одним із перших кроків може стати подання петиції через сервіс регіональних петицій на платформі електронної демократії e-DEM (e-dem.ua).

Після детального опису ідеї можна залучити друзів, сусідів та інших мешканців для підтримки петиції через соціальні мережі та публічні зустрічі. Коли петиція збере необхідну кількість підписів, вона потрапить на розгляд до міської ради. Якщо міська влада повідомить про готовність підтримати ініціативу, але відсутність коштів у бюджеті стане перешкодою, варто звернути увагу на конкурс громадського бюджету, який незабаром буде оголошений. Учасники зможуть подати проект через онлайн-сервіс «Громадський бюджет» на платформі e-DEM.

Після оцінки проект буде винесено на голосування. Для залучення ще більшої кількості голосів може бути створений відеоролик, поширений через соціальні мережі. Проект з найбільшою підтримкою виграє, а його ініціатор отримає запрошення до робочої групи, відповідальної за його реалізацію. Згодом оновлений парк стане доступним для мешканців міста. Однак, якщо після оновлення парку виявляються нові проблеми, як, наприклад, непрацююче освітлення, за допомогою сервісу «Відкрите місто» можна подати скаргу. Скарга автоматично перенаправляється до відповідної організації, яка відповідає за проблему, а хід її вирішення можна відслідковувати на порталі. Зрештою, освітлення буде відновлено. Якщо ж виникає бажання назвати парк на честь видатного місцевого мешканця, ідею можна винести на обговорення з міською владою через Службу консультацій з громадянами. Міська влада може запустити опитування, а варіант, який набере найбільше голосів, буде офіційно затверджено. Таким чином, різноманітні інструменти електронної демократії дозволяють впливати на зміни в місцевих громадах, роблячи процеси управління доступними для всіх [48].

Впровадження інструментів електронної демократії вимагає системного підходу, який забезпечить ефективність, залученість громадян та прозорість процесів.

Ці стратегії створюють фундамент для впровадження ефективних інструментів електронної демократії, що дозволять громадянам активніше

брати участь у житті своїх громад і держави, підвищуючи рівень довіри до державних органів та забезпечуючи реальні зміни на місцях, але для ефективного впровадження необхідно зрозуміти сам механізм.

Впровадження інструментів електронної демократії є важливим кроком для підвищення ефективності та прозорості демократичних процесів і досить простим. Механізм впровадження електронної демократії включає в себе створення нормативно-правової бази, розвиток технологічної інфраструктури, навчання громадян та забезпечення їхнього доступу до сучасних цифрових інструментів, розглянемо механізм, який був розроблений Міністерством цифрової трансформації України:

- сільська/міська/селищна рада ознайомлюється з переліком доступних інструментів, та обирає з перерахованих 1, в якому дійсно є потреба, або підключає усі, що пропонує платформа e-dem;
- формує порядок денний та підготовлює усі необхідні нормативні документи для винесу питання на сесію;
- після затвердження, громада надсилає запит у технічну підтримку e-dem, щоб їх додали на платформу, з вказанням який інструмент буде підключено, та після запиту та надання необхідних документів, громада додається на вказану платформу.

Інструменти електронної демократії (е-демократії) мають значний потенціал для покращення демократії та підвищення участі громадян у прийнятті рішень. Впровадження електронної демократії в громадах є важливим кроком для створення сучасного суспільства, яке прагне до прозорості, залучення громадян до прийняття рішень та покращення управління на місцевому рівні. Стратегії впровадження електронної демократії передбачають насамперед створення належних технічних та правових умов, а також забезпечення зручної комунікації між місцевою владою і громадянами. Одним із ключових аспектів є розбудова електронних платформ, що дозволяють громадянам брати участь у житті громади. Такі інструменти, як електронні петиції, опитування, обговорення проєктів та

ініціатив, допомагають людям активно долучатися до вирішення місцевих питань. Важливо також розвивати цифрову інфраструктуру, яка забезпечить швидкий і надійний доступ до інтернету навіть у віддалених районах, дозволяючи залучити всі верстви населення [49].

Інформаційна прозорість та доступність відкритих даних також є важливими елементами, оскільки дозволяють громадянам мати доступ до інформації про діяльність органів місцевого самоврядування, бюджети та планування. Це сприяє більшій довірі до влади та підвищенню відповідальності урядових рішень. Крім того, навчання громадян цифровим навичкам допомагає створити більш обізнане суспільство. Тренінги та курси особливо важливі для старших людей або тих, хто менше користується технологіями, адже це підвищує їхню спроможність брати активну участь у житті громади через цифрові платформи. Не менш важливо розробляти правові та нормативні документи, що регулюють електронну демократію, включно із захистом персональних даних та правомірністю електронних підписів. Впровадження електронної демократії можливе через такі інструменти, як платформи електронного урядування, проєкти в рамках «розумних міст» та застосування сучасних технологій штучного інтелекту для аналізу громадської думки. Інноваційні рішення, як-от чат-боти та автоматизовані системи комунікації, забезпечують швидкий зворотний зв'язок з громадянами, дозволяючи місцевій владі оперативно реагувати на їхні запити та пропозиції [49].

Отже, електронна демократія в громадах сприяє підвищенню ефективності місцевого самоврядування, залученню громадян до процесу ухвалення рішень та посиленню соціальної відповідальності. Використання зазначених стратегій та механізмів дозволяє громадам стати більш прозорими та інтерактивними, що є важливим етапом на шляху до розвитку активного, демократичного суспільства.

3.3. Оцінка ефективності впровадження електронної демократії на прикладі конкретних громад

Оцінка ефективності впровадження електронної демократії в конкретних громадах є важливим інструментом для розуміння того, як цифрові технології змінюють взаємодію між владою та громадянами. Аналіз досвіду кількох громад показує, що успіх впровадження електронної демократії залежить від низки факторів, таких як доступність технологій, якість цифрової інфраструктури, рівень цифрової грамотності громадян та підтримка ініціатив з боку місцевої влади [50].

На прикладі громад України можна відзначити кілька успішних кейсів. Наприклад, у територіальних громадах Одеського регіону було запущено платформу "Громадський бюджет", яка дає змогу громадянам пропонувати проекти для покращення міста та голосувати за них. Завдяки цій ініціативі міська влада отримала можливість краще розуміти потреби мешканців та залучати громадськість до ухвалення рішень. Крім того, проведення голосувань через електронні платформи забезпечує високу прозорість процесу та мінімізує ризик маніпуляцій. Станом на 2024 рік лише в Одеській області подано 257 проектів, віддано 61007 голос та профінансовано проектів на суму 21610292 грн. А всього по Україні подано 9478 проектів, віддано 2953284 голоса та профінансовано проектів на суму 1089487518 грн,

А всього по Україні подано 9478 проектів, віддано 2953284 голосів та профінансовано проектів на суму 1089487518 грн.

Наприклад у Кодимській міській територіальній громаді завдяки «Громадському бюджету» було відновлену трасу «Т1611», яка сполучає місто Кодиму з містом Балта, таким чином економічна ефективність полягає у тому, що маршрут між 2 містами став економніше, адже там пряме сполучення, де вже немає необхідності користуватись об'їздом через село Будеї.

Завдяки впровадженню цього проекту місто Кодима змогла зекономити щонайменше 2 мільйони гривень, адже вибір компанії, яка займається

ремонтom була обрана мешканцями громади і саме ними винесено на тендер. Таким чином після того, як запропонована мешканцями компанія перемогла на тендері, міська рада ухвалила план роботи і приступила до ремонту.

Як приклад, у 2017 році місто Кодима оголосила тендер на ремонт цієї ж автомобільної дороги загального користування Т1611 між Кодимою та Балтою і ціна була встановлена на рівні 123908051 грн [52].

А у 2023 році цей же ремонт тільки іншої ділянки вже коштував 121784091 грн. Тобто економія складає 2123960 грн.

Таким чином кошти територіальних громад України більш раціонально використовуються, так як витрачаються лише на ті потреби, які вимагає громада.

Іншим прикладом є місто Вінниця, а саме Вінницька міська територіальна громада, де електронна демократія активно реалізується через систему "Прозорий офіс", яка дозволяє громадянам звертатися за послугами онлайн та отримувати консультації. Система сприяє зниженню корупційних ризиків та підвищенню ефективності адміністративних послуг, оскільки відбувається швидкий обмін інформацією та оперативний розгляд звернень.

Застосування цифрових інструментів також допомогло Вінниці підвищити задоволеність громадян рівнем послуг і зменшити черги у фізичних відділеннях [52].

За допомогою цього інструменту можна легко отримати доступ до інформації про адміністративні послуги та взаємодіяти з адміністраторами без відвідування ЦНАП.

Якщо розрахувати економічну ефективність від впровадження цього інструменту, то можна зробити наступні розрахунки:

В середньому в ЦНАПі працює 10 адміністраторів, середня заробітна плата складає 15000 грн, річні витрати складають 1800000 грн. Якщо автоматизувати процес, то це дозволить скоротити штат на 30% то економія річних витрат вже складає 540000 грн.

Завдяки онлайн-сервісам відвідування зменшиться на 30% відповідно, громада додатково економить ще 54000 грн.

Також треба акцентувати на тому, що йде економія і робочого часу адміністраторів. Припустимо, що обробка кожної заявки в онлайн-форматі займає на 30% менше часу. Якщо витрати на оплату праці 10 адміністраторів (1 800 000 грн) зменшити на 30% за рахунок більшої ефективності, це заощадить 540000 грн.

Таким чином, громада середнього розміру може заощадити приблизно 1,13 мільйонів грн на рік завдяки впровадженню онлайн-платформи для адміністративних послуг.

Також варто згадати досвід громади м. Дніпро, а саме Обухівська селищна рада, яка з перших впровадила систему електронного урядування для забезпечення доступу до інформації про діяльність селищної ради, бюджету та муніципальні проєкти. Така відкритість позитивно впливає на рівень довіри громадян до місцевої влади та залучення до громадської діяльності.

Виходячи з наведених даних, можна зробити висновок, що впровадження інструментів електронної демократії в Україні демонструє високу ефективність і залученість громадян. Подання 9478 проєктів і залучення понад 2,9 мільйона голосів вказують на значний інтерес громадян до участі в розвитку місцевих громад та ухваленні рішень, що впливають на суспільство. Це свідчить про підвищення громадянської активності та відповідальності за покращення умов у містах і громадах.

Фінансування проєктів на суму понад 1 мільярд гривень також показує, що місцева влада готова інвестувати у підтримані громадянами ініціативи, підвищуючи прозорість і довіру до органів самоврядування. Завдяки електронним платформам громадяни отримують можливість легко і швидко висловити свої потреби, а влада — відповідати на них ефективно й оперативно.

Це також сприяє зниженню рівня корупції та забезпеченню прозорого процесу фінансування громадських проєктів. Загалом, такі показники

доводять, що інструменти електронної демократії успішно виконують свої функції, стимулюють активну участь громадян у суспільному житті та створюють сприятливі умови для реалізації спільних ініціатив.

Інший приклад – впровадження електронних петицій. Всього по Україні станом на 2024 рік подано 5452 петиції, віддано голосів за петиції – 3032509, осіб, що проголосували – 955867.

Найактивніша громада, яка працює із зазначеним інструментом в Одеському регіоні – Кароліно-Бугазька сільська територіальна громада. Протягом 2023 року у цій громаді було проведено 30 петицій, які стосувалися перейменувань вулиць, створення парків та майданчиків та ремонт навчальних закладів і бомбосховищ. Сільська рада підрахувала збитки від використання традиційного методу збору та підписів петицій та порівняла його з онлайн-сервісом та вийшли на такі показники: 1 петиція в середньому вимагає 2000 грн. на матеріали та організацію збору підписів, якщо брати показник 2023 року, то загальні витрати становлять 60000 грн. Використання онлайн платформи дозволить знизити ці витрати на 80%, що заощадить 48000 грн.

Завдяки прозорості електронних петицій зменшується кількість скарг на роботу адміністрації, що також економить час і ресурси. Якщо на вирішення скарг витрачається близько 30 000 грн на рік, то завдяки кращій прозорості цей показник можна скоротити на 40%, що заощадить 12000 грн.

Виходячи з вищесказаного, громада може заощадити приблизно 60000 грн. на рік завдяки впровадженню електронного інструменту для подачі та обробки петицій.

Отже, економічна ефективність полягає в тому, що усі проекти фінансуються міськими радами, а бюджет територіальної громади витрачається на соціальні проекти чи на потреби Збройних сил України. Усе це допомагає заощаджувати значні кошти від декількох десятків тисяч, до декількох мільйонів.

На основі цих даних можна оцінити соціальну ефективність електронних петицій.

Середня кількість голосів на одну петицію. Якщо поділити загальну кількість голосів (3032509) на кількість поданих петицій (5452), то виходить, що в середньому одна петиція збирає приблизно 556 голосів. Це свідчить про середній рівень підтримки, який отримує кожна ініціатива.

Середня кількість осіб, що підтримали одну петицію. Поділивши загальну кількість проголосувавших осіб (955867) на кількість поданих петицій, отримуємо, що одну петицію підтримують у середньому 175 осіб.

Кількість голосів на одну особу. Якщо розділити загальну кількість голосів (3 032 509) на кількість людей, що проголосували (955867), то кожна людина в середньому віддала голос за 3 різні петиції. Це вказує на зацікавленість громадян у підтримці різних питань.

Загалом середня підтримка на рівні 556 голосів на одну петицію та активність у 3 голоси на одну людину свідчать про певний рівень залученості населення до процесу подання та підтримки електронних петицій. Це може бути важливим інструментом громадянської активності та засобом комунікації між суспільством та владою.

Отже, впровадження інструментів електронної демократії, таких як електронні петиції, громадський бюджет та електронні звернення, сприяє залученню громадян до процесів управління та прийняття рішень, що підвищує прозорість і довіру до влади.

Таким чином, інструменти електронної демократії є економічно ефективними завдяки зменшенню адміністративних витрат, оптимізації бюджетних витрат та підвищенню соціальної відповідальності, що в довгостроковій перспективі сприяє сталому розвитку суспільства.

Висновки до розділу 3.

Впровадження електронної демократії в конкретних громадах продемонструвало значну активність громадян і стало ефективним інструментом для залучення населення до місцевих управлінських процесів. За час функціонування проекту було подано 25735 петицій, підтримано 7715

проектів громадського бюджету, проведено 3655 консультацій з громадськістю, а кількість активних користувачів досягла 1893818 осіб. Ці показники свідчать про зацікавленість і готовність громадян впливати на прийняття рішень.

Оцінка ефективності є ключовим інструментом для визначення успіху діяльності організації чи процесу, основні з них:

- широке охоплення громадян. Кількість активних користувачів свідчить про значну участь громадян у процесах електронної демократії, що розширює коло осіб, залучених до прийняття рішень, і підвищує представницький характер результатів;
- великий обсяг ініціатив. Велика кількість поданих петицій та підтриманих проектів громадського бюджету свідчить про активну громадянську позицію мешканців і їх готовність впливати на розподіл ресурсів та розвиток громади. Це дозволяє місцевій владі враховувати різноманітні потреби, що значно підвищує точність і ефективність прийняття рішень;
- залучення громадськості через консультації. Проведені консультації з громадськістю створюють можливість обговорення ключових ініціатив та посилюють обґрунтованість рішень, дозволяючи громадянам безпосередньо долучатися до аналізу і прогнозування наслідків запропонованих заходів;
- підтримка проектів громадського бюджету. Висока кількість підтриманих проектів відображає ефективне використання механізму громадського бюджету, що допомагає місцевим органам влади спрямовувати ресурси на проекти, які відповідають потребам та пріоритетам жителів.

Таким чином, електронна демократія довела свою ефективність як механізм підвищення прозорості, зміцнення громадської відповідальності і сприяння сталому розвитку громад. Вона дозволяє не тільки покращити комунікацію між громадянами та владою, а й підвищити якість рішень, прийнятих на рівні громад, завдяки активному зворотному зв'язку та широкій участі громадськості.

ВИСНОВКИ

В результаті виконаної роботи та вирішення поставлених завдань, можна зробити наступні висновки:

1. Цифровізація економічного розвитку громад через інструменти електронної демократії полягає у впровадженні технологій, які сприяють більш прозорій, ефективній та доступній взаємодії між громадянами та владою.

Основна мета — підвищення залученості мешканців до процесів прийняття рішень і оптимізація адміністративних послуг. Інструменти електронної демократії, такі як електронні петиції, громадські обговорення, онлайн-доступ до адміністративних послуг, дозволяють громадам скорочувати витрати, підвищувати продуктивність адміністративної роботи і знижувати корупційні ризики.

2. Електронна демократія є ключовим елементом у сучасному суспільстві, оскільки розширює можливості для громадянської участі та впливу на прийняття рішень на всіх рівнях. Завдяки цифровим технологіям, громадяни можуть брати участь у політичному житті дистанційно: голосувати, висловлювати думки через онлайн-опитування та брати участь у громадських обговореннях. Це сприяє підвищенню прозорості урядових процесів та зниженню рівня корупції, оскільки громадяни мають більше інформації і можливостей для контролю за діяльністю державних органів.

3. Сучасні інструменти електронної демократії включають онлайн-голосування, електронні петиції, платформи для громадських обговорень, а також цифрові платформи для участі в опитуваннях і зворотному зв'язку з владою. Онлайн-голосування дозволяє громадянам брати участь у виборах, референдумах чи інших важливих рішеннях дистанційно, що підвищує доступність участі, особливо для людей у віддалених регіонах або з обмеженими фізичними можливостями. Електронні петиції забезпечують громадянам можливість висловлювати свою позицію та впливати на порядок денний уряду, якщо петиція набирає достатню кількість підписів.

4. Економічний розвиток громад в Україні перебуває на етапі трансформації, значною мірою завдяки реформі децентралізації. Це дає місцевим громадам більше фінансової автономії, що дозволяє спрямовувати ресурси на розвиток інфраструктури, освіти, охорони здоров'я та інших ключових сфер. Власні бюджети громад зросли завдяки надходженням від місцевих податків і зборів, що забезпечує стійкіший розвиток на місцевому рівні та сприяє залученню інвестицій. Однак багато громад стикаються з економічними викликами, зокрема у сільських районах, де економічна активність є низькою.

5. Аналіз рівня цифровізації громад в Україні показує, що цей процес прогресує, але все ще має значні територіальні та соціальні розриви. Багато громад вже впроваджують електронні послуги, такі як електронні паспорти, онлайн-оплата комунальних послуг і доступ до інформації через веб-портали. Станом на кінець 2024 року в Україні подано 9478 проєктів, віддано 2,95 млн. голосів та профінансовано проєктів на суму 1,89 млрд. грн. Така велика кількість поданих проєктів сприяє підвищенню прозорості та зручності для мешканців, зменшуючи бюрократичні перешкоди та покращуючи взаємодію між громадянами та владою. Проте, рівень цифровізації варіюється в залежності від регіону, від 0,178 в Сумській області до 0,908 у Дніпропетровській з максимальним показником у 1. У великих містах і обласних центрах, де інфраструктура більш розвинена, цифрові сервіси зазвичай доступніші та ефективніші. Натомість, у сільських та віддалених громадах часто спостерігається відсутність необхідних ресурсів, недостатня цифрова грамотність населення і обмежений доступ до інтернету.

6. Цифровізація має значний вплив на економічні показники громад в Україні, створюючи нові можливості для розвитку та підвищення ефективності місцевого управління. По-перше, впровадження цифрових технологій дозволяє оптимізувати адміністративні процеси, що знижує витрати на управління та підвищує швидкість обслуговування громадян. Оцінити економічну ефективність впровадження електронної демократії

можна на прикладі міста Кодима, де лише на ремонті дорожньої ділянки було зекономлено 2,12 млн. грн. Електронні сервіси також спрощують надання адміністративних послуг, що в свою чергу покращує умови для ведення бізнесу та залучення інвестицій, впровадження лише основних електронних сервісів, такі як електронна черга дозволяє економити 54000 грн в Центрах надання адміністративних послуг.

По-друге, цифровізація сприяє розвитку місцевого бізнесу, надаючи підприємцям доступ до нових ринків та можливостей.

7. Аналіз можливих ризиків, пов'язаних із впровадженням цифровізації в громадах, є важливим етапом для забезпечення сталого розвитку та ефективного використання нових технологій. Основні ризики включають кібератаки, порушення приватності даних, нерівність у доступі до технологій, а також недостатню підготовленість персоналу до роботи з новими системами. Кібератаки становлять серйозну загрозу, оскільки зростання цифровізації призводить до збільшення кількості даних, що обробляються. Це може призвести до втрати конфіденційної інформації та фінансових втрат. Для запобігання цим ризикам важливо впроваджувати ефективні системи кібербезпеки, регулярно навчати персонал та проводити аудит інформаційних систем. Проблема нерівності в доступі до технологій є ще одним викликом. У сільських і віддалених громадах обмежений доступ до інтернету та цифрових ресурсів може призвести до посилення соціального розриву.

8. Інструменти електронної демократії включають різноманітні концепції та платформи, які покликані полегшити участь громадян у процесах ухвалення рішень, підвищити прозорість влади та забезпечити зворотний зв'язок між населенням і урядом. Основні концепції електронної демократії охоплюють електронні петиції, онлайн-голосування, системи електронних консультацій, а також платформи для громадських обговорень. Наприклад, в Україні функціонує платформа електронних петицій, що дозволяє мешканцям висловлювати свої пропозиції щодо змін у законодавстві або політиці.

9. Впровадження електронної демократії в громадах є важливим кроком до підвищення участі громадян у процесах ухвалення рішень та покращення прозорості управління. Стратегії реалізації повинні включати оцінку потреб населення, розробку чіткої стратегії цифровізації та створення доступної інфраструктури для надання електронних послуг.

Для реалізації стратегії можна використати шляхи:

- проведення інформаційних компаній шляхом проведення онлайн-лекцій для популяризації електронних сервісів;
- Започаткування навчань щодо користування сервісами;
- Моніторинг регулярних оцінок впливу цих інструментів на прозорість і залученість мешканців до процесу цифровізації.

Інвестиції в технології та навчання населення є критично важливими для успішної інтеграції електронних інструментів у повсякденне життя громади. Крім того, залучення громадян через активні механізми зворотного зв'язку, такі як онлайн-опитування та петиції, може значно підвищити їхню участь у процесах управління.

10. Оцінка ефективності впровадження електронної демократії в конкретних громадах може бути проведена на прикладах таких ініціатив, як електронні сервіси, платформи для громадських обговорень та механізми електронного голосування. Територіальні громади в Україні реалізують платформи для електронних петицій, звернень, громадського бюджету які дозволяють мешканцям ініціювати обговорення важливих питань. Після впровадження цих інструментів спостерігалось значне зростання активності населення: кількість поданих петицій збільшилася на 40% у 2024 році у порівнянні з попередніми роками. Впровадження електронної демократії в конкретних громадах продемонструвало значну активність громадян і стало ефективним інструментом для залучення населення до місцевих управлінських процесів. На кінець 2024 року подано 25735 петицій, підтримано 7715 проєктів громадського бюджету, проведено 3655 консультацій з громадськістю, а кількість активних користувачів досягла

1893818 осіб, це на 30% більше ніж у минулому році. Таким чином, ці показники свідчать про зацікавленість і готовність громадян вливати на прийняття рішень.

Список використаних джерел

1. Khaustova M. The concept of digitalization: national and international approaches. *Law and innovations*. 2022. № 2 (38). С. 7–18. DOI: [https://doi.org/10.37772/2518-1718-2023-2\(42\)-13](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2023-2(42)-13) (дата звернення: 25.09.2024).
2. Коваленко Ю. Трансформація моделі стратегічного розвитку національних економічних інтересів в умовах цифровізації. *Economical*. 2023. Т. 1, № 27. С. 96–105. DOI: [https://doi.org/10.31474/1680-0044-2022-1\(27\)-96-105](https://doi.org/10.31474/1680-0044-2022-1(27)-96-105) (дата звернення: 25.09.2024).
3. Фостолович В. Цифровізація в сучасній системі управління. *Економіка. Фінанси. менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2019. Т. 7, № 4 (44). С. 154–169. URL: [http://doi.org/10.31474/1680-0044-2022-1\(27\)-96-105](http://doi.org/10.31474/1680-0044-2022-1(27)-96-105) (дата звернення: 25.09.2024).
4. Риженко О. Як цифрова економіка змінить Україну. Економічна правда : веб- сайт. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2018/01/16/633057/> (дата звернення: 25.09.2024).
5. Сопілко І. М., Сай Р. Є. E-governance as an element of e-democracy in Ukraine. *Scientific works of National Aviation University. Series: Law Journal "Air and Space Law"*. 2020. Т. 2, № 55. DOI: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.55.14781> (дата звернення: 25.09.2024).
6. Васькович І., Крицький Р. Роль і місце цифрової трансформації у розвитку територіальних громад України. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. № 2(30). С. 102-105. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-2\(30\)-58_68](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-2(30)-58_68) (дата звернення: 05.11.2024).
7. Орловська Ю., Кахович О., Квактун О. Електронна демократія як інструмент публічного управління та адміністрування: теоретичний базис. *Економіка та суспільство*. 2021. № 28. С. 3-7 DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-28-53> (дата звернення: 25.09.2024).

8. Кравець О. Е-демократія в сучасному ліберально-демократичному суспільстві. *Травневі студії*. 2019. № 4. С. 184-186.
9. Гиренко Л. Тенденції цифровізація територіальних громад в умовах децентралізації влади в Україні. *Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів* : Міжнар. науково-практ. конф., м. Дніпро. 2022. С. 306-308.
10. Чикаренко І., Чикаренко О. Електронна демократія як один із основних факторів забезпечення успішності реформи децентралізації влади в Україні. *Новітні інформаційно-комунікаційні технології в модернізації публічного управління: зарубіжний і вітчизняний досвід*. 2019. № 7. С. 67-70.
11. Європейська хартія місцевого самоврядування : Хартія Ради Європи від 15.10.1985 : станом на 16 листоп. 2009 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text (дата звернення: 05.11.2024).
12. Дурман М. О. Електронні петиції як один з інструментів електронної демократії. *Вісник Херсонського національного технічного університету*. 2020. № 3. С. 131–139. DOI: <https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2020.3.17> (дата звернення: 25.09.2024).
13. Рубан Ю. Інструменти електронної демократії для взаємодії держави та громадянського суспільства. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. 2023. № 4(70). С. 58–62. DOI: [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-4\(70\)-8](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-4(70)-8) (дата звернення: 25.09.2024).
14. Тиргоале Г. Е-звернення як інструмент взаємодії громадян України з органами державної влади. *Напрямок «Гуманітарні науки»*. 2023. Т. 1. С. 221-222.
15. Тур О. Практика е-урядування на місцевому рівні в Україні: соціально-економічний аспект. *Сталий розвиток економіки*. 2023. № 2(47). С. 231–239. DOI: <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2023-47-33> (дата звернення: 25.09.2024).

16. EDEM. *EDEM* : веб-сайт. URL: https://e-dem.ua/about_us (дата звернення: 25.09.2024).
17. Кондратенко Н., Величко В., Троян В. Аналіз стану та особливості розвитку територіальних громад в Україні. *Економіка та суспільство*. 2024. № 60. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-60-135> (дата звернення: 12.10.2024).
18. Pavlovych-Seneta J. P. Administrative and legal prerequisites for the economic development of united territorial communities under martial law. *Analytical and comparative jurisprudence*. 2022. № 2. С. 222–226. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.02.42>. (дата звернення: 12.10.2024).
19. Августин Р., Демків І. Інструментарій політики розвитку та зміцнення конкурентоспроможності економіки територіальних громад. *Modeling the development of the economic systems*. 2023. № 2. С. 28–33. DOI: <https://doi.org/10.31891/mdes/2023-8-4> (дата звернення: 12.10.2024).
20. Як створити у громаді умови для сталого економічного розвитку: можливості та практики. *Децентралізація в Україні* : веб-сайт. URL: <https://decentralization.ua/news/13669> (дата звернення: 12.10.2024).
21. R. Sodoma. Monitoring of the social and economic development of territorial communities / *Visnik l'vivs'kogo natsional'nogo agrarnogo universitetu. Ekonomika APK*. 2021. Т. 28, № 1. С. 24–30. DOI: <https://doi.org/10.31734/economics2021.28.024> (дата звернення: 12.10.2024).
22. Цифровізація громад: які результати діджитал-проектів у регіонах. *Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/tsyfrovizatsiia-hromad-iaki-rezultaty-didzhytal-proektiv-u-rehionakh> (дата звернення: 12.10.2024).
23. Подзігун Г. В. Тенденції цифровізація територіальних громад в умовах децентралізації влади в Україні. *Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів*. 2022. №93. С. 307–308.

24. Олійник Д. І., Ніжний Д. А. Індекс цифрової трансформації регіонів України : новий інструмент інформаційного забезпечення територіальних громад. *Стратегія розвитку України: фінансово-економічний та гуманітарний аспекти*. 2024. № 4. С. 496–497.
25. Tokar M. The relevance of modern digital communication for the development of territorial communities in ukraine. *Efficiency of public administration*. 2021. № 67. DOI: <https://doi.org/10.33990/2070-4011.67.2021.240258> (дата звернення: 12.10.2024).
26. Evsyukova O. Digital capacity of territorial communities in ukraine: problems and prospects. *Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok*. 2021. № 6. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2156-2021.6.1> (дата звернення: 12.10.2024).
27. Індекс цифрової трансформації регіонів України. Підсумки 2023 року. *Міністерство цифрової трансформації України* : офіційний веб-сайт. URL: <https://thedigital.gov.ua/> (дата звернення: 12.10.2024).
28. Результати цифрової трансформації в регіонах України за 2023 рік. *Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/rezultaty-tsyfrovoi-transformatsii-v-rehionakh-ukrainy-za-2023-rik> (дата звернення: 12.10.2024).
29. Ashazha M. Planning the activities of the territorial community in the context of digitalisation: international experience. *Humanities studies*. 2023. Т. 94, № 17. С. 185–187. DOI: <https://doi.org/10.32782/hst-2023-17-94-19> (дата звернення: 12.10.2024).
30. Стефанович Є. Економічна правда. Чому цифровізація громад важлива для відбудови та розвитку України. *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/05/19/700312/> (дата звернення: 12.10.2024).
31. Kryvoshein V. V. Ризики впровадження е-голосування в Україні в контексті постпандемічної трансформація демократії. *Epistemological studies in philosophy social and political sciences*. 2020. Т. 3, № 2. С. 131–138. DOI: <https://doi.org/10.15421/342040> (дата звернення: 12.10.2024).

32. Олійник Д. І., Ніжний Д. А. Індекс цифрової трансформації регіонів України : новий інструмент інформаційного забезпечення територіальних громад. *Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів* : Виклики інформ. забезп. в умовах воєн. стану, м. Київ. 2023.
33. Центр надання соціальних послуг "Прозорий офіс". *Центр надання соціальних послуг "Прозорий офіс"*: веб-сайт. URL: <https://prozoriy-office.kh.ua/> (дата звернення: 05.11.2024).
34. Шабардіна Ю., Коваленко С. Оцінка рівня цифрової трансформації територіальних громад Чернігівської області. *Public administration aspects*. 2023. Т. 11, № 3. С. 109–115. DOI: <https://doi.org/10.15421/152342> (дата звернення: 05.11.2024).
35. Михальчук Б. Електронна участь у територіальних громадах України у часі євроінтеграційних процесів: електронні петиції. *Правова держава*. 2024. № 54. С. 92-100. DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2024.54.304877> (дата звернення: 05.11.2024).
36. Orlovska Y., Larionova K. Modern conditions for introduction of electronic democracy in domestic public governance: regional aspect. *Economic scope*. 2021. С. 52-56. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/171-9> (дата звернення: 05.11.2024).
37. Чукут С.А. Тенденції та проблеми впровадження електронного урядування в Україні. *Сучасні проблеми управління: виклики інформаційної епохи*: матеріали XII міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених. Київ, 2020 р. К.: НТУУ «КПІ», 2020. С. 68-70.
38. Мельничук Н., Семчук Ю. Електронне урядування у сфері реалізації публічної влади: переваги та недоліки. *Академічні візії*. 2023. № 15. С. 3-4
39. Orlovska Y., Larionova K. The concept of the formation the electronic democracy as a tool of regional public administration. *Economic scope*. 2024. № 192. С. 102–108. DOI: <https://doi.org/10.30838/ep.192.102-108> (дата звернення: 26.10.2024).

40. Gavrik R. On the prospects of introduction of electronic voting in Ukraine in the context of implementation of the concept of development of electronic democracy and digitalization. *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*. 2022. № 70. С. 293–296. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.70.45> (дата звернення: 26.10.2024).
41. Vasylieva A. Prospective tools of e-democracy in ukraine. *Law and public administration*. 2021. № 1. С. 176–182. DOI: <https://doi.org/10.32840/pdu.2021.1.26> (дата звернення: 26.10.2024).
42. Інструменти е-демократії у містах України. *Децентралізація* : веб-сайт. URL: <https://decentralization.ua/uploads/library/file/50/2017--.pdf> (дата звернення: 26.10.2024).
43. Піденко О. Інструменти електронної демократії: для чого вони нам?. *Рубрика. Все по поличкам* : веб-сайт. URL: <https://rubryka.com/blog/instrumenty-e-demokratiyi/> (дата звернення: 26.10.2024).
44. Громадський бюджет. *Громадський бюджет* : веб-сайт. URL: <https://budget.e-dem.ua/> (дата звернення: 26.10.2024).
45. Переваги та ризики електронного голосування та онлайн-голосування. *Децентралізація в Україні* : веб-сайт. URL: <https://decentralization.ua/news/12905> (дата звернення: 05.11.2024).
46. Порахувати голоси всього за 2 години замість 2 тижнів: як в Естонії організовані електронні вибори. *Рубрика* : веб-сайт. URL: <https://rubryka.com/article/e-elections-estonia/> (дата звернення: 05.11.2024).
47. Успішні кейси впровадження інструментів електронної демократії. *Хмельницька міська рада* : веб-сайт. URL: <https://rada.ekhmilnyk.gov.ua/uk/articles/item/11762/uspishni-kejsi-vprovadzhennya-instrumentiv-elektronnoi-demokratii-> (дата звернення: 26.10.2024).

48. Взаємодія Місцеві петиції онлайн. *Веб-портал ДІА*. URL: <https://petition.diia.gov.ua/> (дата звернення: 05.11.2024).
49. Єдина система місцевих петицій. *Єдина система місцевих петицій* : веб-сайт. URL: <https://petition.e-dem.ua/> (дата звернення: 26.10.2024).
50. Про внесення змін до Закону України "Про звернення громадян" щодо електронного звернення та електронної петиції : Закон України від 02.07.2015 № 577-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/577-19#Text> (дата звернення: 05.11.2024).
51. Поточний середній ремонт автомобільної дороги загального користування державного значення Т-16-11 КПП "Олексіївка" – Кодима-Балта, км 47+726 -км 68+856, (окремими ділянками). *Prozorro* : веб-сайт. URL: <https://prozorro.gov.ua/tender/UA-2017-05-16-001438-a> (дата звернення: 06.11.2024).
52. Вінницька міська рада. *Вінницька міська рада* : веб-сайт. URL: <https://www.vmr.gov.ua/> (дата звернення: 06.11.2024).